

Srednjovjekovni Dubrovnik i Venecija u Osnovnoškolskim i Srednjoškolskim Udžbenicima

Krasnić, Anton

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:125619>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Akadska godina 2020/2021.

**Srednjovjekovni Dubrovnik i Venecija u
osnovnoškolskim i srednjoškolskim udžbenicima
(Diplomski rad)**

Student: Anton Krasnić

Mentor: dr.sc.Borislav Grgin

Sadržaj

Sažetak	1
Uvod	2
Povijesne knjige i članci.....	4
Planovi, programi i kurikulumi.....	5
Osnovna škola.....	5
Gimnazija.....	10
Metodologija	13
Analiza osnovnoškolskih udžbenika.....	18
Društvo i svakodnevni život Venecije i Dubrovnika.....	18
Politika i sistem vlasti Venecije i Dubrovnika	23
Trgovina i ekonomija Venecije i Dubrovnika	30
Analiza gimnazijskih udžbenika.....	36
Društvo i svakodnevni život Venecije i Dubrovnika.....	36
Politika i sistem vlasti Venecije i Dubrovnika	42
Trgovina i ekonomija Venecije i Dubrovnika	51
Zaključak.....	58
Bibliografija.....	62

Sažetak

Ovaj diplomski rad se bavi time kako su srednjovjekovni Dubrovnik i Venecija prikazani u nekoliko udžbenika koji su upotrebljavani u Republici Hrvatskoj u razdoblju od zadnjih trideset godina. Posebno se fokusira na one udžbenike koji su do sada upotrebljavani za poučavanje povijesti dvanaestogodišnjih učenika osnovne škole i šesnaestogodišnjih učenika gimnazije. Mnogi različiti tekstovi, slike i karte koje ovi udžbenici sadrže su pomno ispitani tako da se odredi kako su Dubrovnik i Venecija prezentirani i opisani u svakom od njih. Također, neki relevantni kurikulumi, silabusi, povijesne knjige i znanstveni članci su spomenuti u ovom radu jer ti dokumenti pokazuju koji koncepti bi trebali biti uzeti u obzir kod analize takvih tipova udžbenika. Sve u svemu, konačni cilj ove analize je odrediti je li svi ti udžbenici sadrže dovoljno relevantnih informacija da bi većina učenika mogli istaknuti najvažnije sličnosti i razlike između Venecije i Dubrovnika.

Ključne Riječi: srednjovjekovni Dubrovnik, srednjovjekovna Venecija, sličnosti, razlike, učenici udžbenici.

Abstract

This thesis deals with how medieval Dubrovnik and Venice are depicted in several textbooks that have been used in the Republic of Croatia over the course of the last thirty years. It focuses specifically on those textbooks that have thus far been used for teaching history to twelve-year-old primary school students and sixteen-year-old grammar school students. Many various texts, images and maps that these textbooks contain are closely examined so as to determine how Dubrovnik and Venice are presented and described in each one of them. Also, some relevant curricula, syllabi, history books and scholarly articles are mentioned in this paper because these documents show what concepts ought to be taken into consideration when analysing such types of textbooks. All in all, the ultimate goal of this analysis is to ascertain whether all these textbooks contain enough relevant information for most students to point out the most important similarities and differences between Venice and Dubrovnik.

Key Words: medieval Dubrovnik, medieval Venice, similarities, differences, students, textbooks.

Uvod

U fokusu ovog diplomskog rada je način na koji su prikazani i opisani Dubrovnik i Venecija u udžbenicima povijesti. Ta dva grada su nastojala imati što više utjecaja na trgovinu Jadranskog mora, Sredozemnog mora i Europe, a nema dvojbe da su imali međusobnog utjecaja na politiku i društveni život. Moglo bi se reći da je njihova sudbina bila povezana zbog činjenice da je Dubrovačka Republika bila ukinuta samo par godina nakon Mletačke Republike. Osim sličnosti, postojale su i neke jako važne razlike između njih. Međutim, kada se pogledaju udžbenici povijesti, ima različitih načina na koje su svi ti koncepti prikazani. Naravno, neki podatci nisu spomenuti u udžbenicima, jer je logično da oni ne mogu sadržavati sve podatke koje sadržavaju povijesne knjige i članci. Osim toga, učenici osnovnih i srednjih škola imaju dosta predmeta i ne mogu biti opterećeni s tolikim brojem detalja, pa treba odabrati što određeni udžbenici trebaju sadržavati. Međutim, usporedba Dubrovnika i Venecije je nužna da bi većina učenika razumjela kako su ti gradovi na obalama Jadranskog mora funkcionirali i kako su utjecali jedni na druge. Prikaz u udžbenicima bi trebao biti dovoljno dobar da učenici mogu usporediti njihove najvažnije koncepte i karakteristike i da u isto vrijeme sadrže podatke koji su primjereni za određenu dob učenika. Jedan od ključnih problema udžbenika u Republici Hrvatskoj je taj što ti udžbenici mogu sadržavati podatke koji nisu korisni i podatke koji su netočni. Nadalje, neki od podataka koje su točni, znaju biti prikazani na načine koji nisu primjereni dobi učenika. Neki udžbenici se fokusiraju na neki koncept povijesti jednog grada, dok taj isti koncept za drugi grad uopće nije spomenut. Prema tome, konačni cilj ove analize je odrediti sadrže li takvi udžbenici dovoljno relevantnih informacija za većinu djece da istaknu najvažnije sličnosti i razlike između Dubrovnika i Venecije. Da bi se to doznalo, potrebno je pogledati koje podatke o Dubrovniku i Veneciji sadrže određeni udžbenici, ispitati ih i zaključiti sadrže li oni sve činjenice i koncepte koje bi učenici trebali naučiti. Prema tome, doći će se i do zaključka kako su neki važni koncepti opisani i prezentirani.

Da bi udžbenici mogli biti analizirani, treba ih odabrati i klasificirati. To znači da oni trebaju biti grupirani prema određenim karakteristikama (U ovom slučaju, to je dob učenika.). Nakon toga se može istražiti koji se podatci nalaze u njima i odrediti njihove prednosti i nedostatke. Prema tome, udžbenici koji se upotrebljavaju za poučavanje dvanaestogodišnjih učenika osnovne škole i šesnaestogodišnjih učenika gimnazije su uzeti u obzir zbog toga jer je srednji vijek (tj. razdoblje

od pada Zapadnog Rimskog Carstva do bitke na Mohačkom Polju (476.-1526.)) u fokusu ovoga istraživanja. Razlog za to je činjenica da su Dubrovnik i Venecija tada nastali, pa se tada formiraju običaji, sistemi vlasti, načini vođenja politike itd. Naravno, treba spomenuti da u djelima moderne historiografije takva podjela koja točno određuje koliko je srednji vijek ili bilo koje drugo razdoblje trajalo više ne postoji na takav način. Ono što se uzima u obzir su aspekti kontinuiteta i diskontinuiteta, složeni procesi koji su trajali neko vrijeme i nakon kojih je došlo do transformacije iz jednog razdoblja u drugo. Međutim, prethodno spomenuti okvir razdoblja će ipak morati biti u fokusu ovoga istraživanja zbog podjele kakva postoji u kurikulumima, silabusima i školskim udžbenicima i zbog tehničke jednostavnosti ove analize. Prema tome, može se reći da je ovo didaktičko-metodička analiza kao i povijesna analiza, jer takav tip analize ispituje razne elementi koji imaju veze s metodama poučavanja povijesti (npr. tekstove, slike i karte koje se nalaze u udžbenicima, ishode koje odgovaraju određenim razinama znanja itd.), ističe relevantnost i točnost informacija koji se nalaze u udžbenicima i pokazuje koji bi se podatci mogli dodati tim udžbenicima. Osim toga, da bi se mogle uočiti sličnosti i razlike između tih udžbenika, izabrani su udžbenici koji se upotrebljavaju u Hrvatskoj zadnjih trideset godina. Tako će biti pokazano kako su se mijenjali neki načini prikazivanja Venecije i Dubrovnika. Ti načini uglavnom imaju veze s razdobljem u kojemu su udžbenici napravljeni i sa silabusima i kurikulumima prema kojima su napravljeni. Međutim, više o tome će biti rečeno u dijelu koji govori o metodologiji ovoga istraživanja kao i u dijelu koji govori o silabusima i kurikulumima. Treba također pogledati što neki važni povjesničari kažu o društvu, politici, važnim događajima i samom rivalstvu između tih dviju republika, tako da je par važnih knjiga i članaka upotrijebljeno tijekom analize udžbenika. Na taj način je lakše analizirati udžbenike i koliko su neki podatci i koncepti slični onima koji se nalaze u takvim knjigama i člancima. Štoviše, mogu se istaknuti i važne činjenice i koncepti koji nisu dio nekih od udžbenika pa bi ih trebalo dodati. Zbog činjenice da nema puno istraživanja ovakve vrste u Republici Hrvatskoj, (tj. nema puno istraživanja koja uspoređuju Dubrovnik i Veneciju na ovaj način), tijekom analize udžbenika će se upotrebljavati materijali koji se nalaze u tim udžbenicima. Međutim, budući da postoje istraživanja u kojima se analiziraju neke druge teme u udžbenicima, ovo istraživanje će biti učinjeno na sličan način na koji je to izvedeno u ostalim istraživanjima. Dakle, upotrijebiti će se povijesne knjige, članci, silabusi i kurikulumi koji su relevantni za prethodno spomenuto razdoblje i za prethodno spomenute stupnjeve obrazovanja. Prema tome će se odrediti elementi

koje svaki udžbenik treba sadržavati, važne teme koje bi udžbenici trebali pokriti i kako su oni prikazani. Tako će se donijeti određeni zaključci, a da analiza bude potpuna, sadržavati će i određen broj mojih komentara.

Povijesne knjige i članci

Kada govorimo o bilo kakvoj analizi udžbenika povijesti, treba uzeti u obzir relevantne povijesne knjige i članke. U ovom diplomskom radu su to one knjige i članci koji govore o srednjovjekovnoj Veneciji i Dubrovniku i važnim temama koje bi sami udžbenici trebali sadržavati. Teme koje se nalaze u različitim udžbenicima su određene raznim kurikulumima i silabusima, kao i osobama koje te udžbenike pišu. Međutim, povijesne knjige i članci su dokumenti koji se upotrebljavaju kao izvor za takve teme, pa se jednostavno ne mogu izostaviti kad dođe do analize udžbenika. Za ovu analizu udžbenika mogu biti korisne neke od povijesnih knjiga i članaka koje su napisali hrvatski povjesničari i strani povjesničari u proteklih trideset godina. Naime, budući da će fokus analize biti na udžbenicima koji su upotrebljavani u posljednjih trideset godine, važno je istaknuti što neka recentna djela historiografije sadrže. Naime, oni su relevantni jer sadrže detaljne opise Venecije i Dubrovnika, pa mogu biti upotrebljeni za neke moguće dopune sadržaja udžbenika. Ti opisi pokrivaju sve važne koncepte i karakteristike ovih gradova i njihovih stanovnika, pa stoga može se doznati kako su ta društva i njihovi običaji izgledali, kao i načini na koje su oni trgovali i vodili politiku i itd. Tako se može vidjeti koje su važne sličnosti i razlike Venecije i Dubrovnika tu istaknute i koje od njih bi na određene načine trebale biti prezentirane učenicima u školama. Naravno, iako su ta djela napisana nedavno, to ne znači da pokrivaju sve važne detalje koje bi se mogle upotrijebiti za dopunjavanje sadržaja udžbenika, pa su par dijela historiografije koja su napisana prije više od trideset godina su uzeta u obzir. Jedan od važnih razloga zašto su oni upotrebljeni je što dosta govore o odnosu između Venecije i Dubrovnika, što je zapravo nužno da bi se nekakva komparacija između tih dvaju gradova mogla napraviti u školama. Naravno, recentna dijela historiografije će se ipak smatrati primarnima u ovoj analizi, zbog činjenice da su udžbenici napravljeni u zadnjih trideset godina i da bi udžbenici trebali sadržavati najnovije podatke i koncepte. Naime, podatci koje ta djela sadrže su nužna, jer ako su ona prezentirana na način koji je primjeren određenoj dobi učenika, oni mogu doći do pravih zaključaka do kojih dolaze autori takvih povijesnih knjiga i članaka. Međutim, prije nego što je tako nešto predloženo treba vidjeti

kako su koncipirani planovi i programi prema kojima se udžbenici upotrebljavaju u zadnjih trideset godina u Republici Hrvatskoj.

Planovi, programi i kurikulumi

Kada govorimo o samim udžbenicima koji su korišteni u osnovnoj i srednjoj školi, treba istaknuti da su oni izvori znanja i sredstva koja omogućavaju postizanje određenih ciljeva u odgoju i obrazovanju učenika koji su u skladu s programom.¹ Svaki udžbenik „mora ispunjavati znanstvene, pedagoške, psihološke, didaktičko-metodičke, etičke, jezične, likovno-grafičke i tehničke zahtjeve utvrđene udžbeničkim standardom.“² Svi odabrani udžbenici zadovoljavaju te standarde ili su ih zadovoljavali nekada u prošlosti. Iz ovoga se može zaključiti da je najvažnije da je udžbenik prilagođen određenoj dobi učenika i da se slijede silabusi (tj. planovi i programi) koji bi trebali razviti određene razine znanja učenika. Prema tome, važno je dovesti udžbenike u korelaciju s planovima i programima da bi se istaknule teme o kojima učenici uče kao i načine na koje ih oni uče. Stoga, svi relevantni planovi i programi i kurikulumi prema čijim standardima bi udžbenici osnovnih škola i gimnazija trebali biti napisani, biti će istaknuti u sljedećim sekcijama. Sve njihove karakteristike će biti spomenute kako bi se bolje pokazala svrha povijesti kao školskog predmeta, koje su teme važne za poučavanje i kako izgleda struktura poučavanje prethodno spomenutih tema.

Osnovna škola

Najvažniji plan za osnovne škole je *Nastavni plan za osnovne škole* iz 2006. Važno ga je spomenuti jer je ovo plan i program koji se koristi još i danas, a tri od četiri udžbenika koja se koriste u ovom istraživanju su iz razdoblja između 2007. i 2020. Za razliku od plana i programa koji mu je prethodio, Snježana Koren ističe kako je fokus ovoga plana i programa bio donijeti sa sobom određena poboljšanja koja su uključivala smanjenje sadržaja udžbenika, ažuriranje sadržaja i definiranje ishoda.³ Dodaje da iako nije savršen, pokazuje neke napretke u odnosu na onaj koji mu je prethodio. Na primjer, iako je politička povijest i dalje najviše zastupljena, fokus

¹*Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu*, Narodne novine, no. 117. 2001. [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_12_117_1958.html] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

²*Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu*, Narodne novine, No. 36. 2006. [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_03_36_906.html] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

³Koren, 2009: 113.

je također stavljen na druge prethodno zanemarene povijesne koncepte. Što se tiče ciljeva, oni pokušavaju razviti kritičko mišljenje, rad s izvorima, multikulturalizam, multiperspektivnost itd.⁴ Kada se pogleda sam dokument, odmah na početku je rečeno da je glavni cilj ovog programa da učenici „dobivaju temeljna znanja potrebna čovjeku za život, da im se otvara mogućnost daljnjeg školovanja, postiže jednakost odgojno-obrazovnih mogućnosti“ kao i da “učenike treba osposobiti za razumijevanje i otkrivanje svijeta u kojemu žive, razumijevanje prošlosti i sadašnjosti u svijetu prirode i društva, čovjekovom odnosu prema prirodi i društvu, ljudskom stvaralaštvu, materijalnim i duhovnim vrijednostima, te međuljudskim odnosima.”⁵ Kada se detaljno pogleda dio koji se odnosi na povijest, istaknuto je da je poučavanje povijesti napravljeno prema kronologiji. Istaknuto je i da su ostale važne komponente koncipiranja tzv. tematskih jedinica „proces, pojave i događaji koji objašnjavaju razvoj ljudskoga društva i ljudskoga djelovanja.”⁶ Povijest je tu podijeljena na svjetsku i nacionalnu povijest. Teme su podijeljene kao politička, kulturna, ekonomska i socijalna povijest. Istaknuto je da se društvena i kulturna povijest više poučava od ostalih i da je tu fokus na vještinama koje učenici trebaju razviti, jer će samo tako razumjeti određenu kulturu i povijesne događaje. To bi učenicima trebalo pomoći da razviju „povijesno mišljenje“, interes za učenje povijesti i druge kulture.⁷ U osnovnoj školi, učenici dobivaju zadatke koji im mogu pomoći da razumiju osnovne procese povijesti. Ti zadatci im mogu pomoći da se snađu u vremenu i prostoru i da shvate kako se neke stvari mogu interpretirati na različite načine. Srednji vijek je pokriven u šestom razredu. Prema planu, povijest se poučava dva puta tjedno. Kada pogledamo sve cjeline možemo vidjeti da se Venecija spominje u cjelinama koje imaju veze s nacionalnom i svjetskom povijesti, dok je Dubrovnik spomenut samo u cjelinama koje imaju veze s nacionalnom povijesti.⁸ Budući da je riječ o planu i programu, tu se ne mogu naći nikakvi specifični ishodi, ali je istaknuto da su neka od tzv. „obrazovnih postignuća“ „položaj hrvatskih kneževina između Franaka, Bizanta i Venecije, opisati razvoj i obilježja Mletačke Republike; obrazložiti značaj Zadarskog mira za hrvatske zemlje i opisati razvoj srednjovjekovnog Dubrovnika.”⁹ Dakle, tu se ne mogu naći

⁴Isto.

⁵*Nastavni plan za osnovne škole*, 2006. [https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

⁶Isto.

⁷*Nastavni plan za osnovne škole*, 2006. [https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

⁸Isto.

⁹Isto.

detaljni opisi tema koje bi udžbenici trebali sadržavati, ali se površno može vidjeti što se može očekivati od sadržaja takvih tipova udžbenika. Osim toga, gore je spomenuto kakav tip tema ovi udžbenici sadrže, pa prema tome treba analizirati svaki udžbenik i otkriti što se sve spominje u vezi političke, kulturne, ekonomske i socijalne povijesti Dubrovnika i Venecije.

Međutim, prije 2006., u Republici Hrvatskoj se koristio jedan drugi plan i program. To je bio „Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj (izmjene i dopune)“ iz 1991. i njega se mora spomenuti jer je prema njegovim standardima napisan jedan od udžbenika koji će se koristiti u ovoj analizi. U uvodu ovoga plana i programa je istaknuto da dosljedno poštuje kronologiju, da ima znanstveni pristup događajima i da pokušava sinkronizirati prikaz „opće i narodne povijesti“.¹⁰ Tu je još istaknuto da povijesni sadržaji koji čine jezgru ovoga programa trebaju u određenim dijelovima biti „dopunjeni sadržajima regionalnog obilježja“.¹¹ To znači da je učiteljeva dužnost uključiti dodatne sadržaje koji govore o povijesti određene regije i to ovisi o tome gdje se određena škola nalazi. (na primjer, ako se određena škola nalazi u Dubrovniku, taj sadržaj treba sadržavati više podataka o povijesti Dubrovnika). Tu je još spomenuta važnost korelacije povijesti s ostalim predmetima i ističe se da takvu vrstu korelacije nije lako ostvariti zbog problema tzv. „vremenske podudarnosti“, ali određena korelacija ipak može biti uspostavljena između povijesti i nekih predmeta (npr. korelacija između planova i programa povijesti i zemljopisa je moguća). Naime, to pomaže učenicima da koriste vještine koje su stekli na drugim predmetima i na taj način razvijaju razine znanja koje su primjerene za njihovu dob. Ciljevi ovoga programa su da učenici doznaju osnovne informacije o najvažnijim pojavama i procesima, shvate veze između uzroka i posljedica, razviju sposobnost snalaženja u vremenu i prostoru itd. Tu je još istaknuto da se učenici moraju upoznati s prošlosti svog naroda i da bi učenjem povijesti trebali razviti „ljubav prema vlastitom i drugim narodima.“¹² Kada se pogleda dio koji govori o povijesti koja se uči u šestom razredu, treba istaknuti da je stvarno veći fokus na hrvatskoj povijesti nego na povijesti ostalih naroda. Na primjer, kada se pogleda što ovaj plan i program sadrži o Veneciji i Dubrovniku, dio koji govori o Dubrovniku je opisan puno bolje i detaljnije. Naime, dok je tu istaknuto da učenik uči o nastanku Dubrovnika i razvoju njegovog gospodarstva i države, Venecija je jasno spomenuta u kontekstu ratova koji su se vodili na

¹⁰*Nastavni plan i program za osnovne škole*, 1991: 143.

¹¹Isto.

¹²Isto.

istočnoj obali Jadranskoga mora.¹³ Naravno, to ne znači da ništa o Veneciji nije spomenuto u kontekstu svjetske povijesti i to će biti otkriveno nakon što se analiziraju udžbenici. Međutim, treba istaknut da ovaj plan i program pokazuju da je količina sadržaja nacionalne povijesti velika, što znači da se povijest nekih nacija promatra uglavnom iz te perspektive. Snježana Koren tvrdi da je to jedna od stvari koju su povjesničari u 1990ima kritizirali, govoreći da je pretjerana količina prostora posvećena hrvatskoj povijesti i da je ona napisana tako da je izolirana od svjetske povijesti.¹⁴ Naime, ona sugerira da je u vrijeme kada su takvi planovi i kurikulumi nastali, proces izgradnje države bio važniji od potrebne pedagoške reforme obrazovanja. Pedagogija poučavanja povijesti konstantno je dobivala manje pažnje od onoga što je bilo napisano u sadržaju.¹⁵ To znači da su možda neki važni aspekti povijesti država poput Venecije možda izostavljeni iz udžbenika, tako da se da prostor samo za one aspekte koji su vezani za hrvatsku povijest. To je upravo ono što bi onda usporedbu Venecije i Dubrovnika učinilo jako teškom, jer u udžbenicima nedostaju neki određeni aspekti koji bi usporedbu poput ove učinili mogućom.

Kako bi se pokazalo koje metode poučavanja su upotrijebljene i koji tipovi ishoda se očekuju, u obzir treba uzeti najnovije kurikulume, kao i prethodno spomenute dokumente. Kao što je gore spomenuto svrha i cilj poučavanja povijesti je da mladi čovjek dobije temeljno znanje i vještine kako bi mogao „postati građanin Europe i svijeta, a pritom sačuvati vlastiti nacionalni identitet, cijeliti i čuvati svoju kulturnu i duhovnu baštinu.“¹⁶ To pokazuje da je svrha poučavanja povijesti „poticati interes učenika za proučavanje prošlosti, omogućiti razumijevanje sadašnjosti, te stjecanje znanja i vještina nužnih za upućeno i aktivno sudjelovanje u društvu kao građana lokalne zajednice, Hrvatske, Europe i svijeta.“¹⁷ Prema tome, može se vidjeti da se već u osnovnim školama pokušava na neki način uvesti aspekt multiperspektivnosti. Stradling tvrdi da “na taj se način stvara pregledna slika koja podrazumijeva poznavanje načina primjene ključnih povijesnih koncepata.”¹⁸ On ističe da se tako jedna tema može analizirati na različite načine.¹⁹

¹³Isto, 145-147.

¹⁴Koren, 2009: 103.

¹⁵Koren, 2009: 97, 99.

¹⁶*Odluka o Donošenju Kurikuluma za Nastavni predmet Povijest za Osnovne Škole i Gimnazije u Republici Hrvatskoj* [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

¹⁷Isto.

¹⁸Stradling, 2003: 22.

¹⁹Isto, 23.

Taj način učenja je prisutan u mnogim europskim državama i fokus nije na velikom broju podataka, nego na logičkom povezivanju raznih podataka i da se tako dođe do određenih objašnjenja i zaključaka. Ovaj je plan donekle prisutan u Hrvatskoj, ali kada pogledamo udžbenike koje imamo na raspolaganju, možemo vidjeti da oni stvarno sadrže puno podataka, pogotovo udžbenici koji su napravljeni u 1990-ima. Prethodno spomenuta ideja tada još nije bila prisutna u Hrvatskoj, kao i neki drugi zakoni koji su odredili najvažnije karakteristike udžbenika koji su tada bili važni. Važno je spomenuti da je jedan od udžbenika koji se analizira u ovom istraživanju, napisan prema planu i programu tzv. *Škole za život*, a taj način učenja se temelji na multiperspektivnost. Glavna karakteristika tog programa je da organizira učenje povijesti u tzv. pet domena. To su domena društva, domena ekonomije, domena znanosti i tehnologije, domena politike i domena filozofije, religije i kulture. Sve te domene su prisutne i u dokumentu pod nazivom "Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj."²⁰ Kao što je spomenuto u kurikulumu, glavni cilj tog programa je potaknuti učenike na razmišljanje i zaključivanje. Na taj način učenici bi trebali biti dovedeni do određenih zaključaka i trebali bi razumjeti određene koncepte koji su bili prisutni u svijetu tog doba. To bi im trebalo pomoći da razumiju kako su određene posljedice utjecale na svijet u kojem danas žive.²¹

Kada se pogleda sekcija koja se odnosi na tipove ishoda šestog razreda osnove škole treba istaknuti da su oni koncipirani tako da pokriju pet prethodno spomenutih domena. Na primjer, „učenik objašnjava dinamiku i promjene u pojedinim društvima u srednjem vijeku“ je tip ishoda koji ima veze s domenom društva.²² Da bi to učenici uspješno usvojili trebali bi „opisati seobu naroda i kretanja stanovništva, objasniti utjecaj religije i ratova na društvo i usporediti društvene odnose u srednjem vijeku.“²³ Na jako sličan način su koncipirani ishodi svih ostalih domena, što pokazuje da učenici šestog razreda razvijaju vještine koje imaju veze s nižim stupnjevima znanja. Takav pristup je nužan kako bi učenici naučili osnovne koncepte i shvatili pravu važnost svih tih

²⁰Odluka o Donošenju Kurikuluma za Nastavni predmet Povijest za Osnovne Škole i Gimnazije u Republici Hrvatskoj [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.), *Škola za život* [https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf] (pristup ostvaren 25. lipanj 2021.).

²¹*Škola za život* [https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf] (pristup ostvaren 25. lipanj 2021.).

²²Odluka o Donošenju Kurikuluma za Nastavni predmet Povijest za Osnovne Škole i Gimnazije u Republici Hrvatskoj [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

²³Isto.

domena, te kako bi imali pravu sliku nekog događaja, društva, običaja itd. Štoviše, to bi ih trebalo pripremiti da bi mogli kasnije dolaziti do kompliciranijih zaključaka kada nastave obrazovanje u različitim srednjim školama. Naravno, osim tih domena, u ovom stupnju je važno naučiti učenike kako koristiti tehničke koncepte nastave povijesti (tj. vrijeme i prostor, uzroci i posljedice, rad s izvorima, usporedba itd.) da bi realizacija ishoda bila moguća.²⁴ Poučava ih se kako treba koristiti kartu, čitati kartu, objasniti neke događaje gledajući znakove ucrtane na kartama, usporediti neke karte itd. Uči ih se i kako razumjeti kronologiju, usporediti obilježja raznih razdoblja i kultura i kako opisati i usporediti određene stvari. Vezano za više stupnjeve znanja, uči ih se da primijete uzroke i posljedice te da ih znaju opisati i donekle analizirati. Očekuje se i da učenik primijeti razliku između primarnih i sekundarnih izvora, da ih pokuša nekako objasniti i analizirati uz pomoć učitelja te da u toj dobi mogu odgovarati i postavljati jednostavna pitanja.²⁵ Na kraju, treba spomenuti kada se pogledaju svi ishodi u najnovijem kurikulumu za osnovnu školu, ni jedan od njih se specifično ne odnosi na Dubrovnik i Veneciju. To je razumljivo, jer ovi ishodi trebaju biti što je više moguće opći. Prema takvim ishodima, učitelj je taj koji treba formirati neke specifične ishode koji imaju veza s Dubrovnikom i Venecijom i njihovim pojedinačnim društvima, kulturama itd. Na primjer, jedan profesor može tražiti od svojih učenika da zaključe je li postoji mogućnost da su Dubrovčani i Mlečani bili rivali analizirajući njihove karte i opisujući rute kojima su oni trgovali ili da opišu razlike između pripadnika određenih staleža Dubrovnika i Venecije uspoređujući slike koje ih prikazuju. Ishodi poput ovih bi trebali pokazati da razina znanja koja je prilagođena učenicima ove dobi može biti realizirana, jer tako mogu uočiti koliko je usporedba Venecije i Dubrovnika relevantan.

Gimnazija

U vezi gimnazija treba spomenuti *Nastavni plan i program za gimnazije* koji je koncipiran 1994. On se počeo koristiti 1995. i imao je neke minimalne promjene od tada. Međutim, njegove temeljne karakteristike su ostale uglavnom iste i on se još i danas koristi.²⁶ Sadrži „obavezne

²⁴Isto.

²⁵*Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta povijest*, 2017. [<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/PredmetniKurikulumi//Povijest,%20prosinac%202017..pdf>] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

²⁶Koren, 2009: 100.

okvirne programe i programske sadržaje izborne nastave.“²⁷ Želi se reći da programi i planovi za sve gimnazije imaju zajednički i izborni dio. U planu za sve gimnazije se može vidjeti da učenici slušaju povijest dva sata tjedno svake godine. Za ovo istraživanje će se uzeti u obzir samo drugi razred gimnazije jer se tu poučava srednji vijek. Kada se pogleda dio koji govori o cilju nastave povijesti, istaknuto je da bi učenici gimnazija trebali razumjeti različite kulture i načine života uz pomoć istinskog tumačenja povijesnih događaja.²⁸ Još je spomenuto da bi način na koji se povijest poučava trebao biti objektivan i nepristran kako bi učenici mogli razumjeti koliko su ti povijesni događaji i fenomeni zapravo kompleksni. To bi se trebalo postići na način da se potiče učenike da rade sami, da tako razvijaju kritičko mišljenje o povijesnim događajima i da tako nauče gledati s više točki gledišta na odrađene povijesne događaje i koncepte kao i da razviju vlastita mišljenja i stavove. Tako bi učenici trebali postati uzorni građani svoje domovine i cijeloga svijeta. Kao i planovi i programi za osnovnu školu, teme ovog plana i programa su podijeljene na nacionalnu i svjetsku povijest. Teme koje se mogu naći u planu i programu, pa se prema tome mogu naći i u udžbenicima, su „politika, gospodarstvo, društvo, narodi, države, osvajački i obrambeni ratovi, hegemonija, vjera, kultura, osobna imena i mjesta, datum i vremenski slijed itd.“²⁹ Istaknuto je da se obrađuje oko 40% svjetske povijesti i 60% hrvatske povijesti u gimnazijama. Dodano je da je cilj takvog sadržaja programa da je učenik sposoban percipirati značenje hrvatske povijesti i naroda u svijetu kada završi svoje školovanje. Istaknuto je da program još sadrži i neke izborne teme tako da se izbjegne preopterećenost učenika.³⁰

Kada se malo detaljnije pogleda program drugog razreda, može se stvarno primijetiti da je hrvatska povijest više prisutna u sadržaju programa. Tu se još može primijetiti kako se i dijelovi svjetske povijesti mogu naći u temama koje govore o hrvatskoj povijesti, jer one direktno imaju veze s događajima koji su se događali na prostoru hrvatskih zemalja. Iako je takav prikaz svjetske povijesti potreban zbog razloga koji je spomenut u samom tekstu ovog programa, potrebno je događaje i karakteristike različitih kultura ipak prikazati iz njihove vlastite perspektive, a ne samo iz perspektive nekog drugog naroda. Tako se može postići da učenici

²⁷*Nastavni programi za gimnazije*, 1994. [http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/nastavni-program.pdf] (pristup ostvaren 25. rujna 2021.).

²⁸*Nastavni programi za gimnazije*, 1994. [http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/povijest.pdf] (pristup ostvaren 25. rujna 2021.).

²⁹*Nastavni programi za gimnazije*, 1994. [http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/povijest.pdf] (pristup ostvaren 25. rujna 2021.).

³⁰Isto.

gledaju na neki povijesni događaj ili aspekt s različitih točki gledišta i da se tako dođe do određenih zaključaka. Naravno, to ne znači da se takav pristup ne primjenjuje nigdje u ovom programu, samo je pitanje primjenjuje li se u temama koje su vezane za Veneciju. Vezano za Dubrovnik i Veneciju, mora se priznati da je Venecija jasno spomenuta samo u kontekstu hrvatske povijesti i to uglavnom u kontekstu ratova (npr. obrambeni ratovi s Venecijom, novi ratovi s Venecijom itd.) Dubrovnik je samo jednom spomenut u dijelu koji ima veze sa hrvatskom povijesti (tj. stanje u Dubrovniku).³¹ Iako to ne znači da se Venecija i Dubrovnik nigdje drugdje ne spominju (npr. postoji mogućnost da se spomene Venecija kada se govori o povijesti Bizanta), ovo sugerira da se Veneciju gleda samo kroz neke događaje koji su važni za svjetsku povijest i događaje koji su bili direktno vezani za obalu Dalmacije, dok je stanje u Dubrovniku bilo važno samo u 14. stoljeću. S obzirom na to da se radi o planu i programu, ne može se ni očekivati da je opis njegovog sadržaja previše detaljan, ali to je ipak indikacija onoga što se može očekivati. Sve u svemu, gore je već spomenuto kakav tip tema bi svi udžbenici trebali sadržavati, pa treba analizirati svaki udžbenik i otkriti što se sve spominje u vezi Dubrovnika i Venecije.

Vezano za metode poučavanja, treba opet uzeti u obzir najnoviji kurikulum. Te metode se mogu vidjeti u dokumentu "Odluka o Donošenju Kurikuluma za Nastavni predmet Povijest za Osnovne Škole i Gimnazije u Republici Hrvatskoj". On je isto podijeljen po cjelinama. U ovom kurikulumu se mogu naći iste stvari u vezi opisa i svrhe predmeta i njegovih ciljeva kao one koje se mogu naći u svim prethodno spomenutim planovima, programima i kurikulumima (tj. razumijevanje drugih kultura i načina života, razvijanje domoljublja, poštivanje i razumijevanje svoje nacionalne povijesti, razvijanje učenika u dobre građane itd.).³² Tu se može primijetiti da se pokušava uvesti ideja multiperspektivnosti jer je fokus određenih tema na društvu, politici, ekonomiji, tehnologiji, znanosti, kulturi i religiji. Dakle, aspekti pet domena koji su već spomenuti u prethodnom dijelu su važni i ovdje, jer se prema njima formiraju ishodi. Međutim, tipovi ishoda koji se nalaze u dijelu kurikuluma za drugi razred gimnazije ipak su drugačiji od onih za šesti razred osnovne škole. Na primjer, „učenik analizira državno-politički razvoj u srednjem vijeku u svijetu, Europi i u hrvatskim zemljama,“ je tip ishoda koji ima veze s

³¹Isto.

³²*Odluka o Donošenju Kurikuluma za Nastavni predmet Povijest za Osnovne Škole i Gimnazije u Republici Hrvatskoj* [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html] (pristup ostvaren 25.lipanj 2021.)

domenom politike i kada se on bolje pogleda, može se primijetiti njegova kompleksnost. Ovdje se od učenika očekuje da analizira „državno-politički razvoj u srednjem vijeku,“ što sugerira činjenicu da učenik već zna opisati taj razvoj. Da bi to učenici uspješno usvojili trebali bi „zaključiti o franačkom i bizantskom utjecaju na politički razvoj ranosrednjovjekovne Hrvatske, objasniti oblikovanje i razvoj zapadnoeuropskih i srednjoeuropskih monarhija u srednjem vijeku i položaj hrvatskih zemalja u regionalnom i europskom kontekstu, objasniti osmanska širenja u Europi i na hrvatska područja i zaključiti o osmanskome utjecaju na razvoj hrvatskih zemalja.“³³ Na jako sličan način su koncipirani ishodi svih ostalih domena, što pokazuje da učenici drugog razreda uglavnom razvijaju vještine koje imaju veze s višim stupnjevima znanja. Naravno, to je samo opći tip ishoda prema kojem učitelj treba formirati neke specifične ishode. Nikakvi specifični ishodi koji se odnose na Dubrovnik i Veneciju nisu spomenuti u kurikulumu, iako su tu spomenuti.³⁴ Što se tiče osnovnih tehničkih koncepata, očekivane vještine koje učenici moraju dobiti tijekom tog razdoblja školovanja su da mogu objasniti, analizirati i usporediti podatke koji su vezani za kronologiju. Ti zadatci mogu biti složeni i jednostavni. Očekuje se da učenik može koristiti kartu, da je zna čitati i biti u stanju usporediti više starih karti, analizirati povijesne događaje i ucrtati određene podatke na prazne karte. Naravno, očekivano je od učenika i da može objasniti, analizirati, usporediti i procijeniti određene uzroke i posljedice određenih događaja i procesa, sličnosti i razlike između određenih kultura. Učenik mora biti sposoban sam istražiti prošlost koristeći izvore i određene metode.³⁵ Osim toga, može se primijetiti da je količina informacija dosta veća, ako to usporedimo s bilo kojom osnovnom školom. Stoga bi učenik gimnazije najbolje trebao razviti sve prethodno spomenute vještine jer bi ciljevi i ishodi, koje sadrži program ovakvog tipa, trebali podići njegovo znanje na najvišu razinu.

Metodologija

Treba reći par osnovnih činjenica o udžbenicima koji su korišteni u ovom diplomskom radu. Budući da je promjena zakona koja se dogodila 1993. rezultirala time da danas ima mnogo različitih udžbenika napravljenih od mnogih različitih izdavača u Republici Hrvatskoj, nemoguće

³³Isto.

³⁴Isto.

³⁵*Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta povijest*, 2017. [<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/PredmetniKurikulumi//Povijest,%20prosinac%202017..pdf>] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

je analizirati svaki pojedini udžbenik.³⁶ Stoga, je određeni broj udžbenika koji odabran za ovu analizu. Jako je važan način na koji su ti udžbenici grupirani. Budući da je određena dob učenika jedna od stvari koja nije usporediva u ovom načinu istraživanja, grupiranje treba biti prilagođeno tome. Stoga će udžbenici biti grupirani na sljedeći način: udžbenici 6. razreda osnovne škole i udžbenici 2. razreda gimnazije. Naime, količina gradiva koje učenici moraju naučiti u osnovnoj školi znatno se razlikuje od količine gradiva koje učenici moraju zapamtiti u gimnaziji, pa je razumno da se udžbenici grupiraju tako. Udžbenici strukovnih škola nisu uzeti u obzir jer se program strukovnih škola dosta razlikuje od programa gimnazija pa ne mogu biti stavljeni u istu grupu s udžbenicima gimnazija. Njihovo uključivanje bi samo dodatno zakompliciralo analizu, a ne bi mogli biti usporedivi s udžbenicima gimnazija, jer su oni dosta detaljniji. Budući da se povijest ipak više uči u gimnazijama nego u strukovnim školama i budući da su zbog toga razloga neusporedivi, neki od udžbenika koji će biti analizirani su oni koji se upotrebljavaju u gimnazijama.

Za analizu ovog diplomskog rada je odabrano devet udžbenika. Udžbenici koji se upotrebljavaju u osnovnim školama, u ovom istraživanju su: *Povijest 6* Ive Makeka (1992.) *Povijest 6* Hrvoja Gračanina i Hrvoja Petrića (2007.), *Tragom Prošlosti 6* Željka Brdala (2017.) i *Povijest 6* Danijele Šuperine Jugo (2020.) Udžbenici koji se upotrebljavaju u gimnazijama su: *Povijest za 2.razred gimnazije* Morošević, Šanjek i Mijatović (1997.) *Povijest 2* Tatjane Medić i Vladimira Posaveca (1998.) *Povijest 2* Hrvoja Petrića i Gordana Ravančića (2003.), *Povijest 2* Ante Birina i Tomislava Šarlije i *Koraci kroz Vrijeme 2* Denisa Deltinca i Željka Samaržije (2017.)

Prije analize odabranih udžbenika, treba istaknuti što će sve biti uzeto u obzir tijekom te analize. Glavni elementi udžbenika koji će biti analizirani su tekstovi, slike, karte i pitanja vezana za Dubrovnik i Veneciju. Ti elementi su ono što bi svaki udžbenik trebao sadržavati kako bi bilo kakav prikaz povijesti bio moguć. Ono što još treba analizirati je govore li ti elementi o temama koje mogu pomoći učenicima da dobiju donekle točnu percepciju određene kulture i je li to dovoljno za usporedbu s nekom drugom kulturom. Da bi se to moglo odrediti, potrebno je vidjeti odgovaraju li takvi elementi razinama tzv. (revidirane) Bloomove taksonomije. To je model klasifikacije razmišljanja koji se sastoji od šest kognitivnih stupnjeva. Obično je prikazana kao

³⁶Najbar-Agičić Magalena (2001). „Novi hrvatski Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu“ [http://www.ffzg.unizg.hr/seetn/states/croatia/zakon_o_udzbenicima_komentar.htm.] (pristup ostvaren 25.srpanj 2021.)

ljestve jer se želi reći da učenik napreduje na način da prvo svlada jako nizak stupanj razmišljanja i da mu to pomaže da savlada sljedeći stupanj pa tako nastavi do šestog stupnja razmišljanja. Dakle, od učenika se traži da zapamte, razumiju, primjene, analiziraju, procijene i kreiraju određene zaključke i stavove.³⁷ Ti kognitivni procesi omogućuju učenicima da dobiju određene dimenzije znanja. To su činjenično znanje, konceptualno znanje, proceduralno znanje i meta-kognitivno znanje.³⁸ Revidirana Bloomova taksonomija se primjenjuje u poučavanju povijesti, kao i u poučavanju nekih drugih predmeta. Naime, ona pomaže definirati razne ishode i važno je da su ti ishodi prilagođeni određenoj dobi učenika. Na primjer, učenik šestog razreda osnovne škole mora prvo razumjeti kako je politički sistem Venecije funkcionirao, da bi onda to mogao primijeniti na neku drugu državu. Ne može to odmah primijeniti na Dubrovnik jer prvo mora razumjeti koncept vremena i razne procese kako je do toga došlo. Učenik drugog razreda gimnazije bi trebao moći donijeti te zaključke zbog toga što su mu neki koncepti bili objašnjeni u osnovnoj školi. Štoviše, učenik drugog razreda bi trebao biti sposoban doći do određenih zaključaka nakon što se realiziraju ishodi koji su prilagođeni njegovoj dobi. Takvi tipovi ishoda su već spomenuti u dijelu koji govori o planovima i programima i kurikulumima. Tu se može vidjeti da su kurikulumi dokumenti u kojima se nalaze različiti tipovi ishoda i tu se mogu vidjeti dobri primjeri ishoda koji su prilagođeni za učenike osnovnih škola i učenike gimnazija. Stoga je potrebno vidjeti što se sve nalazi u udžbenicima kako bi se moglo odrediti odgovara li taj sadržaj vještinama i razinama znanja koje bi učenici osnovnih i srednjih škola trebali imati.

Što se tiče prethodno spomenutih elemenata, jedna od najvažnijih stvari vjerojatno je tekst udžbenika. Može se dogoditi da učenicima u osnovnoj i srednjoj školi tekst udžbenika predstavlja neke nepredviđene teškoće.³⁹ To se može dogoditi kada se upotrebe izrazi koji su previše stručni i komplicirani za određenu dob učenika. Ako se pojave neki novi pojmovi, trebaju biti objašnjeni u samome tekstu na razumljiv način (npr. pojam „dužd“ treba biti eksplicitno objašnjen da učenici razumiju koja je bila njegova uloga). Ako to nije slučaj, učenici bi trebali podcrtati nepoznate riječi ili komplicirane rečenice i pitati profesora da ih objasni.⁴⁰ Da bi se pokazalo da je neki tekst kvalitetno napravljen, treba omogućiti učenicima da samostalno

³⁷Forehand, Mary. „Bloom's Takonomy“ (2017). [[http://epltt.coe.uga.edu/index.php?title= Bloom%27s _ Taxonomy](http://epltt.coe.uga.edu/index.php?title=Bloom%27s_Taxonomy)] (pristup ostvaren 25.srpanj 2021.)

³⁸Isto.

³⁹Vrbetić, 1968: 154.

⁴⁰Isto, 155.

analiziraju i objašnjavaju stvari koje se mogu naći u tom tekstu.⁴¹ To se može omogućiti raznim pitanjima i zadacima pa bi bilo dobro da su neka pitanja vezana za tekst prisutna na kraju lekcije ili teksta ako je to nekakav izvor. Naravno, ako to nije tako, onda tekst treba biti takav da se mogu postaviti pitanja koja će potaknuti učenika na analizu ili razmišljanje. Pitanjima i zadacima koji su prisutni u udžbenicima pokušava se pokazati učenicima da ne bi trebali samo pasivno čitati tekst, mehanički pamtit i reproducirati ih bez ikakvog razumijevanja. Cilj ovog načina je da učenici odluče čitati tekst aktivno, da otkrivaju u njemu važne podatke i da ih onda analiziraju, uspoređuju i dođu do logičnih zaključaka te formiraju vlastite stavove. Ti zadatci se trebaju razlikovati po kvaliteti i kvantiteti kada govorimo o učenicima srednje i osnovne škole.⁴² Kada govorimo o učenicima koji idu u osnovnu školu, pitanja za analizu teksta trebaju biti što preciznija i konciznija tako da bi odgovori učenika bili precizni i koncizni.⁴³ Na taj način, učenici će postati znatiželjni i to će ih potaknuti na razmišljanje. Učenicima u srednjoj školi treba također postavljati takva pitanja, ali zadatci trebaju biti konstruirani na način da učenike potiču na sve složenije misaone operacije. Time se formiraju određena mišljenja i to je način na koji učenici mogu spoznati određene koncepte i napredovati.⁴⁴

Još jedan od načina na koji se učenike može dovesti do određenih zaključaka su naravno karte i slike. Karte su važne jer to pomaže učenicima da „stvore prostornu orijentaciju“.⁴⁵ Te karte bi trebale biti vezane uz tekst koji se može naći u udžbeniku. Prema tome, one bi trebale prikazivati gdje se određene države nalaze i događaje iz tog razdoblja (npr. treba pokazivati neke vojne operacije ako je tema lekcije rat).⁴⁶ Događaji i neki drugi aspekti bi trebali biti prikazani simbolima. Na primjer, kretanje vojnih trupa se može prikazati strjelicama, rijeke se mogu prikazati plavim crtama, gradovi se mogu prikazati točkama itd.⁴⁷ Slike trebaju pratiti tekst i tako prikazivati duh određenog razdoblja. One bi mogle ostati u dugoročnom pamćenju učenika i tako proširiti njegove spoznaje.⁴⁸ Odlične su za usporedbu i analizu. Na primjer, tako učenik može vidjeti kako se odijevao pripadnik određenog naroda, analizirati sve što može vidjeti i usporediti

⁴¹Isto, 156.

⁴²Isto, 159.

⁴³Isto, 199.

⁴⁴Isto, 156.

⁴⁵Isto, 167.

⁴⁶Isto.

⁴⁷Isto, 167-169.

⁴⁸Isto, 180.

to s načinom kako se odijevao pripadnik nekog drugog naroda koji je bio relevantan u tom istom razdoblju.

Uzimajući sve to u obzir, jedan od ciljeva ove analize će biti zaključiti zadovoljavaju li udžbenici u Republici Hrvatskoj standarde u vezi srednjovjekovne Venecije i Dubrovnika. Tom analizom će biti pokazano sadrže li ti udžbenici dovoljno podataka, karti i slika Dubrovnika ili Venecije kako bi učenici mogli uočiti sličnosti i razlike između ta dva grada. To ovisi o tome koliko je neka tema relevantna, idu li učenici u osnovnu ili srednju školu i kada su ti udžbenici napisani. Ovdje su te teme sljedeće: društvo i svakodnevni život, politika i sistem vlasti, trgovina i ekonomija. Analiza ova tri koncepta je jako važna, jer je to nužno za realiziranje ishoda koji mogu dovesti učenike do zaključka na koji način su ta dva grada funkcionirala. Treba odrediti jesu li ti podatci prilagođeni određenoj dobi učenika. Također, odrediti će se jesu li ti tekstovi jednako fokusirani na politiku, društvo i ekonomiju ili jesu li možda više fokusirani na jednu od tih tema. Osim toga, to bi trebalo pokazati jesu li ti tekstovi koncipirani na način da učenici mogu razviti određene razine znanja i realizirati ishode koji su prilagođeni njihovoj dobi. Tako se podatci koji se nalaze u udžbenicima mogu dovesti u korelaciju s onim što se nalazi u djelima historiografije i može se vidjeti koje su činjenice i koncepti upotrijebljeni kada se udžbenici rade, na koji način su prikazani i koliko su točni. Kao što je već spomenuto, donekle je upitno postoji li dobar prikaz u takvim udžbenicima, jer velik broj autora kreira udžbenike tako da oni sadrže dosta podataka koji imaju veze samo s događajima i fokusiraju se na supersile svjetske povijesti i nacionalnu povijest. Ne pokušavaju prikazati određene koncepte tako da se učenicima pokažu sve glavne karakteristike gradova poput Dubrovnika i Venecije, pa da prema tome mogu primijetiti koje su bile njihove sličnosti i razlike. To potiče učenike da samo pamte određene podatke i da ne razvijaju kritičko mišljenje. Stoga je prva hipoteza da udžbenici koji se upotrebljavaju u osnovnim školama i gimnazijama neće sadržavati dovoljno informacija o sličnostima i razlikama između Dubrovnika i Venecije. Druga hipoteza je da se niti jedna vrsta udžbenika neće fokusirati dovoljno na rivalstvo Dubrovnika i Venecije. Razlog tome je sličan kao i onaj koji ima veze s prvom hipotezom, ali ovdje se pretpostavlja da aspekt rivalstva nije smatran dovoljno bitnim od strane autora da se stavi u udžbenike. Ipak, taj aspekt je važan, jer učenicima može pomoći lakše shvatiti politiku tih dvaju gradova, njihovo društvo i načine razmišljanja. To može pomoći učenicima razumjeti koliko su Dubrovnik i Venecija bili uspješni u trgovini, pa je stoga važno da je to istaknuto u udžbenicima bar u nekoj mjeri. Naravno, treba

također biti istaknuto koliko je to rivalstvo stvarno bilo veliko i koliko je ono utjecalo na razvoj tih dvaju gradova. Na kraju, ako su udžbenici na bilo koji način manjkavi, biti će predloženo par načina na koje se to može uvesti u udžbenike.

Analiza osnovnoškolskih udžbenika

Društvo i svakodnevni život Venecije i Dubrovnika

Kada se uzmu u obzir sadržaji svih udžbenika, treba se priznati da nijedan od njih ne sadrži jako puno podataka vezanih za društveni život Venecije. Naime, u *Povijest 6 (Školska knjiga)* možemo doznati kojim su se poslovima Mlečani bavili i koje su sve građevine izgradili. Tu još možemo naći sliku duždeve palače.⁴⁹ Osim toga se ništa drugo ne spominje. Problem koji se ovdje može odmah uočiti je taj da je jedan važan koncept jedva dio sadržaja ovoga udžbenika. Naime, nedostaju osnovni elementi koji bi pomogli učenicima da uopće percipiraju koncept društva, što znači da učenik ne može doći do jasnog zaključka kako je to društvo izgledalo. Kao što je već spomenuto u prethodnim dijelovima, razlog tome je vjerojatno što je politička povijest bila u glavnom fokusu, dok su neki drugi koncepti poput ovoga bili spomenuti vrlo kratko. Jedina korisna slika je ona koja prikazuje duždevu palaču, jer se onda može pitati učenike mogu li pretpostaviti kakvo je društvo bila Venecija ako su svi zajedno surađivali da se ta palača izgradi i što to govori o njihovom mentalitetu. Međutim, sve je to teže izvesti ako učenicama nije objašnjeno kako je to društvo izgledalo. Ovakav udžbenik bi trebao bar spomenuti društvene klase (tj. plemići, građani i pučani) i neke festivale (npr. Venecijanski karneval) pa je najbolje uzeti u obzir Ferraro, jer njezina knjiga sadrži dosta detalja, pa bi se neke osnovne činjenice o društvenim klasama mogle dodati u ovaj udžbenik.⁵⁰ Prema tome bi se mogla sastaviti jednostavna pitanja koja su primjerena za ovu razinu obrazovanja i formirati neka složena pitanja. Također, kada se standardi revidirane Bloomove taksonomije pogledaju, treba istaknuti da je način na koji je prezentirano društvo Venecije jedva dovoljno dobar da učenici zapamte neke stvari vezane za društvo i kulturu, ali to zapravo nije dovoljno dobro da zapamte i razumiju kakvo je ono stvarno bilo. Čak se ne može napraviti ni usporedba s društvenom hijerarhijom Dubrovnika koja je u ovome udžbeniku spomenuta. Naime, većina društvenih klasa kao i poslovi

⁴⁹Makek, 1992: 33.

⁵⁰Ferraro, 2012:77-80, 88, 99.

koje su Dubrovčani radili, koncizno su spomenuti u jednom paragrafu u ovom udžbeniku. To je primjereno za ovu dob učenika, jer na taj način mogu zapamtiti i razumjeti kako je to društvo izgledalo. Na kraju paragrafa se mogu naći jednostavna pitanja vezana za sve te elemente društva. (npr. „Koji su pripadnici dubrovačkog stanovništva?“)⁵¹ Ovdje treba istaknuti da sve te elemente spominje Janeković Romer u svojim člancima, pa se može vidjeti da nekakva veza između dijela historiografije i ovoga udžbenika ovdje postoji.⁵² Osim toga, učenici mogu formirati sliku kako je izgledao društveni život jer je spomenuto da su stanovnici grada išli na predstave i koncerte ispred Kneževog dvora i da su surađivali u gradnji građevina koje se mogu naći u Dubrovniku i danas. Još su spomenuti i važni pisci koji su utjecali na oblikovanje kulture grada (npr. Šiško Menčetić, Đore Držić, Marin Držić itd.).⁵³ Sve se to može naći u Raukarovoj knjizi i člancima koje je napisala Janeković Romer.⁵⁴ Međutim, jedan zanimljiv podatak se samo spominje u historiografiji. Onofrijeva fontana, i kako je ona funkcionirala, je samo spomenuta u Kunčevićevoj disertaciji, ali uopće nije opisano kako je taj vodovod funkcionirao kao što je opisano u ovom udžbeniku.⁵⁵ Činjenica da su izgradili vodovod i ljekarnu pokazuje koliko je Dubrovčanima život bio kvalitetan i koliko je zdravlje bilo važno. Osim toga, slike i opisi građevina koje se tu nalaze mogu omogućiti učenicima da percipiraju što su sve Dubrovčani bili spremni raditi da poboljšaju svoj svakodnevni život. Iako neki drugi elementi koji se spominju u historiografiji ovdje nisu spomenuti, treba istaknuti da dio koji govori o Dubrovniku sadržava sve ono što bi učenici trebali znati na toj razini. Razlog tome je vjerojatno činjenica da je u vrijeme kada je taj udžbenik nastao puno više bilo fokusa na hrvatsku povijest, pa je ona dosta detaljno pokrivena, dok su zbog toga važni elementi određenih koncepata svjetske povijesti izostavljeni. To se može vidjeti na primjeru društvene hijerarhije Venecije. Stoga, treba reći da bi neke osnovne činjenice o društvu Venecije trebale biti dodane ovom udžbeniku kako bi učenici mogli dobiti bolju percepciju i usporediti društva Dubrovnika i Venecije.

U *Povijest 6 (Meridijani)*, svakodnevni život Venecije se jedva spominje u kontekstu renesanse i kuge. Tu je Venecija spomenuta jako kratko zajedno s drugim talijanskim gradovima.⁵⁶ Taj

⁵¹Makek, 1992: 88.

⁵²Janeković Romer, 1999: 15-24, Janeković Romer,1999: 48-53., Janeković Romer, 2005: 321, Janeković Romer,2006: 44.

⁵³Makek.1992: 89, 99-101.

⁵⁴Janeković Romer, 1999: 20, 48-53., Janeković Romer, 2005: 318-325., Raukar, 1997: 445-450, 458-463.

⁵⁵Kunčević, 2012: 38.

⁵⁶Gračanin, Petrić, Ravančić, 2007: 72, 95.

nedostatak podataka je zabrinjavajući jer to čini realizaciju nekih osnovnih ishoda nemogućom. Prema standardima revidirane Bloomove taksonomije učenici ne mogu uopće ništa ni zapamtiti o društvu Venecije, jer čak ni ovi podaci nisu dovoljno uočljivi da bi ih se zapamtilo. Učenici ne mogu zaključiti kako je izgledao život građana Venecije i usporediti ga s Dubrovnikom, jer se tu ne pojavljuju nikakvi podaci i slike koje bi mogle istaknuti posebnost *la Serenissime*. Dakle, to znači da ovaj udžbenik nije zadovoljio standarde u vezi ovog koncepta. Stoga bi se trebala dodati društvena hijerarhija koju spominje Ferraro, slike zgrada koje se nalaze u njezinoj knjizi, kao i razni običaji i festivali koje ona spominje (npr. Dan sv. Marka, Karneval, Vjenčanje Venecije i Mora i itd.).⁵⁷ To bi se naravno sve trebalo modificirati i skratiti na način da se prilagodi ovoj dobi učenika. Više informacija o festivalima i običajima mogu se dodati kao zanimljivosti. Sve bi se to onda moglo usporediti sa socijalnom strukturom Dubrovnika, njihovim običajima, festivalima, statusom stranaca koji se tu spominju.⁵⁸ Na taj način, učenici bi mogli usporediti jedno društvo s drugim te uočiti njihove sličnosti i razlike. Ne treba ništa drugo dodati vezano za Dubrovnik. Sve što je tu spomenuto Janeković Romer i Raukar spominju u svojim člancima i knjigama.⁵⁹ Neke stvari, poput paragrafa o Onofriju i svetom Vlahu su klasificirane kao zanimljivost.⁶⁰ Paragraf o svetom Vlahu pokazuje učenicima koliko je religija bila važna Dubrovčanima, te im pomaže stvoriti jasniju sliku o kulturi grada. („Gotovo svaki srednjovjekovni grad je imao svog sveca zaštitnika. Tako su Dubrovčani 971. godine odabrali sv. Vlaha koji je grad tada navodno spasio od Mletaka...“)⁶¹ Čitajući to, učenici mogu doći do zaključka da je društvo Dubrovnika bilo dosta religiozno i da je to imalo utjecaj na njihovu kulturu. Osim toga, čitajući tekst učenici mogu doći do zaključka kakvi su bili običaji i u drugim srednjovjekovnim gradovima, jer je istaknuto da je svaki grad imao svoga sveca zaštitnika. Stoga bi, zbog usporedbe, trebalo dodati paragraf o svetom Marku i kako je postao zaštitnikom Venecije. Tako učenici mogu doći do zaključka koliko je religija bila važan aspekt svakodnevnog života u oba grada. Ferraro je jedan od dobrih izvora za to jer u svojoj knjizi opisuje kako je sv. Marko postao zaštitnik Venecije.⁶² Međutim, pitanja koja su vezana za društvo nema pa bi ih nekoliko trebalo biti dodano na kraju svakog paragrafa koji govori o

⁵⁷Ferraro, 2012: 13-18, 77-80, 82-83, 88-99.

⁵⁸Gračanin, Petrić, Ravančić, 2007:85.

⁵⁹Janeković Romer, 1999: 20, 48-53, Janeković Romer, 2005: 318-325. Raukar, 1997: 445-450, 458-463.

⁶⁰Gračanin, Petrić, Ravančić, 2007, 86, 103-104.

⁶¹Gračanin, Petrić, Ravančić, 2007, 86.

⁶²Ferraro, 2012: 127-128.

društvu. Pitanja bi trebala biti uglavnom jednostavna, pitana na način da se vidi da su učenici zapamtili i razumjeli osnovne elemente društva tih dvaju gradova. Udžbenik bi također trebao sadržavati i par složenih pitanja koja će potaknuti učenike da usporede društva Venecije i Dubrovnika i povežu koncept društva s drugim konceptima.

U *Tragom Prošlosti 6 (Školska knjiga)*, elementi svakodnevnog života Venecije se jedva spominju u paragrafima koji govore o stanovnicima Europe i paragrafu koji govori o sv. Marku.⁶³ Treba istaknuti da to nisu paragrafi koji eksplicitno govore o Veneciji. Paragraf o sv. Marku bi mogao sadržavati malo više podataka jer u njemu piše samo sljedeće: „Sv. Marko postao je zaštitnikom Venecije početkom 9.stoljeća kada su Mlečani ukrali njegove posmrtno ostatke iz Aleksandrije i prenijeli ih u Veneciju. Simbol svetog Marka je krilati lav.“⁶⁴ Iako tu učenici dobivaju neke osnovne podatke o tome da je Venecija imala zaštitnika sveca i da je kultura bila kršćanska, nije ništa napisano o tome zašto su oni htjeli da on bude njihov svetac, niti se tu može nešto naći o njegovom blagdanu. Tako je zadovoljena samo najosnovnija razina znanja, što znači da oni mogu zapamtiti samo tih par podataka koji su napisani u udžbeniku, pa zbog toga ne mogu razumjeti kako je društvo Venecije bilo strukturirano, niti što je sv. Marko značio za kulturu Venecije kao srednjovjekovnog grada. Njihovo znanje ne može napredovati, jer da bi se to moglo postići, trebalo bi dodati više informacija o tome, da bi učenici imali bolji uvid u kulturu Venecije. Naravno, budući da je riječ o udžbeniku koji se upotrebljava u osnovnim školama to ne treba biti opširno. Trebalo bi dodati i par osnovnih činjenica u vezi društvene hijerarhije Venecije. Kao što je to već spomenuto najbolji izvor za to je Ferraro. Vezano za Dubrovnik, tu se spominje Marin Držić, neki drugi važni umjetnici, broj stanovnika republike, kao i postojanje plemića i pučana.⁶⁵ Nažalost, to nije dovoljno da učenici formiraju sliku o životu u Dubrovniku i Veneciji u to doba. Društvene klase bi trebale biti spomenute, kao što su spomenute u historiografiji i prethodno spomenutim udžbenicima da bi učenici mogli u potpunosti razumjeti kako je izgledala društvena hijerarhija Dubrovnika. Budući da su to udžbenici za osnovne škole, to ne treba biti kratko i koncizno napisano, ali opis društvenog sistema Venecije i Dubrovnika je nužan da bi se bilo kakva usporedba mogla napraviti i da bi se neke sličnosti i razlike mogle istaknuti. Neke druge stvari mogu biti dodane na drugačije načine.

⁶³Brdal, Madunić, 2015: 36, 22

⁶⁴Isto, 22.

⁶⁵Isto, 207.

Na primjer, neka zanimanja kojima su se Dubrovčani bavili mogu biti prikazana slikama, kao i nekakvi običaji (npr. mogao bi se uzeti opis venecijanskoga karnevala koji se nalazi u Ferraro i na taj način bi se mogla napraviti neka ilustracija toga fenomena). Osim toga, trebalo bi dodati tekst o sv. Vlahu tako da se on može usporediti s tekstem o sv. Marku. Takav tip teksta se nalazi u *Povijest 6 (Meridijani)*. Osim toga, paragraf koji govori o stanovništvu Dubrovnika bi trebao biti stavljen tamo gdje se Dubrovnik prvi puta spominje, a ne kao početak novog vijeka. Naime, to može učenicima stvoriti krivu sliku da je Dubrovnik tek tada imao nekakvu hijerarhiju u gradu i da ona prije toga uopće nije postojala. Tu se nalazi par jednostavnih pitanja o društvu Dubrovnika i slična pitanja bi trebala biti dodana za Veneciju.

Povijest 6 (Alka Script) sadrži podatke samo o poslovima koje su Mlečani radili, o važnim građevinama koje su podigli i o svetom Marku.⁶⁶ Jedina razlika u odnosu na prethodni udžbenik je što se tu spominje zašto je Sv. Marko postao zaštitnik Venecije. Što se tiče Dubrovnika, spomenuto je da su građani podizali zidine i da je sveti Vlaho bio njihov zaštitnik.⁶⁷ Iako se iz teksta može zaključiti da su bili trgovci i diplomati, to je spomenuto u kontekstu politike i trgovine. Dakle, kao u skoro svim ostalim udžbenicima, trebalo bi dodati društvenu hijerarhiju Venecije i Dubrovnika i eksplicitnije istaknuti kojim su se zanimanjima bavili i koji su bili važni festivali i običaji. Dovoljno je samo pogledati što su napisali Janeković Romer, Ferraro i Raukar u svojim knjigama i to skratiti.⁶⁸ Osim toga, nema nikakvih pitanja i zadataka koja su vezana za društvo i društveni život Dubrovnika i Venecije te je i to jedan od aspekata koje bi trebalo dodati da bi usporedba bila moguća i validna. Posljedica toga je što je ovaj udžbenik napisan na način da se učenike ne opterećuje previše podacima, nego da se više fokusira na određene koncepte i realiziranje ishoda. Iako je taj plan dobar, neki određeni podatci bi ipak u nekoj mjeri trebali biti u sadržaju udžbenika, kako bi učenici mogli zapamtiti i razumjeti određeni koncept i na taj način realizirati ishode i doći do određenih zaključaka.

Sve u svemu, *Povijest 6 (Školska knjiga)* i *Povijest 6 (Meridijani)* pokrivaju društvenu hijerarhiju i većinu ostalih aspekata svakodnevnog života Dubrovnika. Nažalost, ništa nije napisano o društvenoj hijerarhiji, festivalima i običajima Venecije ni u jednom od tih udžbenika. Iako su

⁶⁶Superina, Kovačić, 2020: 52.

⁶⁷Isto, 110-111.

⁶⁸Janeković Romer, 1999: 20, 48-53. Janeković Romer, 2005: 318-325. Raukar, 1997: 445-450, 458-463. Ferraro, 2012: 77-80, 82-83. 88-99.

neki aspekti društva pokriveni (npr. poslovi stanovnika), treba istaknuti da to nije dovoljno da bi se napravila dovoljno dobra usporedba između Dubrovnika i Venecije i da bi to poboljšalo razinu znanja učenika na ovoj razini obrazovanja. Ostala dva udžbenika sadrže još manje podataka o društvu, a očekuje se od učenika da dođu do zaključaka čitajući paragrafe o politici i trgovini tih dviju republika, što je nemoguće jer je previše važnih podataka izostavljeno. Na taj način učenici ne mogu doći do zaključaka o razlikama i sličnostima društva Venecije i Dubrovnika. Kao što je već spomenuto, dobar izvor za to bi bili Ferraro, Raukar i Janeković Romer. Govoreći o izvorima, neki aspekti, poput Venecijanskog karnevala, bi se mogli dodati u udžbenike kao izvori. Takav princip ima *Tragom prošlosti 6 (Školska knjiga)*, ali ipak ne sadrži nikakve izvore vezane uz društvo tih gradova. Neke informacije koje možda nisu primjerene za dob učenika, kao na primjer što su sve radili na karnevalu, mogu biti izostavljene. Takvi izvori i sve ostalo bi trebalo biti napisano na koncizan način kao u *Povijest 6 (Meridijani)* jer bi to trebalo ostaviti dovoljno prostora da se pokriju svi važni aspekti društva i socijalnog života. Neke se stvari možda ne moraju uopće napisati. Na primjer, ako bi htjeli pokazati učenicima kako su se određeni muškarci i žene u Veneciji odijevali, dovoljno je naći slike iz tog doba. Ako ih nema, onda se mogu napraviti crteži prema opisima iz povijesnih knjiga i članaka (npr. Ferrarini opisi bi bili sasvim dovoljni).⁶⁹ Međutim, tih slika u ovim udžbenicima ima jako malo i većina njih ne može biti upotrijebljena pa je to još jedan element koji bi trebao biti dodan.

Politika i sistem vlasti Venecije i Dubrovnika

U *Povijest 6 (Školska knjiga)* se može naći dosta informacija u vezi politike i sistema vlasti Venecije. U udžbeniku je lijepo objašnjeno kako je Venecija nastala, kako se oslobodila vlasti Bizanta, koje teritorije je posjedovala i koje ratove je vodila sa hrvatskim i drugim vladarima. Spomenuto je da je ona u početku bila vojvodstvo, da je kasnije postala republika, da je njome upravljao dužd, kao i kako se on birao.⁷⁰ Sve što je tu napisano može se naći u knjigama koje su napisali Ferraro i Raukar, samo na puno detaljniji način.⁷¹ Ovo je napisano na jasan način da učenici mogu zaključiti da je Venecija bila trgovačka i pomorska sila i da joj je zbog toga bilo važno kontrolirati važne gradove uz more, pogotovo one na istočnoj obali Jadrana. Učeći hrvatsku povijest, učenici mogu vidjeti da te ambicije Venecije datiraju čak u 9. stoljeće i to daje

⁶⁹Ferraro, 2012: 80.

⁷⁰Makek, 1992: 32-33, 43-44, 50, 76, 85, 95.

⁷¹Raukar, 1997: 42-89. Raukar, 2007: 33. Ferraro, 2012: 32.

učenicima jasnu sliku da je vanjska politika Venecije bila donekle agresivna. Činjenica da su pristali kupiti Dalmaciju od Ladislava Napuljskog za 100000 dukata 1409. pokazuje učenicima da su htjeli izbjeći nepotrebne sukobe. Međutim, ovdje treba istaknuti da većina tih sukoba nije prokazana iz mletačke perspektive. Naime, većina sukoba koja se spominje ovdje su bili oni koji su se događali na istočnoj jadranskoj obali i svi su stavljeni u kontekst hrvatske povijesti. To je jedan od problema ovoga udžbenika, jer učenici neće doći do zaključka koliko su neki drugi teritoriji bili važni Veneciji. Stoga bi trebalo bar spomenuti koje su teritorije kontrolirali i koliko su im bili važni, dok bi ratovi koji su bili vođeni na istočnoj obali Jadrana mogli biti opisani na koncizniji način. Prema standardima revidirane Bloomove taksonomije, učenici mogu zapamtiti i razumjeti kako je vanjska politika Venecije donekle funkcionirala, ali bez mletačke perspektive tih i nekih drugih događaja, učenici ne mogu u potpunosti razumjeti koliko je Venecija bila moćna. Sljedeći problem je taj što politička tijela koja su upravljala Venecijom uopće nisu spomenuta u udžbeniku. Iako se možda to čini nepotrebim za ovu razinu obrazovanja, trebalo bi bar spomenuti ta politička tijela na način na koji su spomenuta politička tijela Dubrovnika. Tako će učenici moći usporediti taj aspekt Venecije s aspektom Dubrovnika i uočiti sličnosti i razlike između njih. Dobar izvor za to bi bila Ferraro.⁷² Ovaj udžbenik ne sadrži nikakve vrste izvora. Iako to ne mora biti loše, to bi omogućilo učenicima da lakše zapamte i razumiju sve što se od njih očekuje. Vizualno bi izgledalo bolje jer ne bi svi podaci bili napisani u tekstu. Osim toga, to bi učenicima dalo bolji uvid u bilo koji dio bilo kojeg koncepta jer bi bilo opisano detaljnije. Pitanja vezana za vanjsku politiku su jako dobra jer tu ima jednostavnih (npr. "Koji vladari Hrvatske su ratovali s Venecijom?") i složenih pitanja (npr. „Usporedite hrvatsku i talijansku obalu i objasnite zašto su Mlečani htjeli zauzeti hrvatsku obalu.“)⁷³ Karte koje se nalaze u udžbeniku su dovoljno dobre da se odredi položaj Venecije, ali nisu dovoljno dobre da pokažu cijeli njezin opseg i smjerove vojnih pohoda. Takve karte se mogu naći u knjigama koje su napisali Ferraro i Raukar pa ne bi bilo loše dodati kartu koja pokazuje Četvrti križarski rat i sukobe s Ludovikom I i Žigmundom Luksemburškim.⁷⁴ Nadalje, tu se može naći crtež Mlečana kako sijeku stabla naših obala.⁷⁵ Taj podatak se jednostavno ne može smatrati točnim jer se ne može naći nigdje u recentnim djelima historiografije. On jednostavno ne bi trebao biti dio

⁷²Ferraro, 2012: 51-55.

⁷³Makek, 1992: 33, 50.

⁷⁴Ferraro, 2012: 32, 33, 62, 63, Raukar, 1997, 121-129, 277.

⁷⁵Isto, 43.

nekoga udžbenika jer za njega trenutno nema dokaza i to ga čini stereotipom. Čini se da taj stereotip dolazi iz hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća. Jedan od primjera je Vladimir Nazor koji u svom djelu *Medvjed Brundo* piše da su Mlečani došli „paliti i sjeći velebitsku šumu“ i da je „u dramatičnom razvoju radnje šuma poharana i popaljena i planina ogoljena.“⁷⁶ Takva su djela vjerojatno poslužila autorima ovog udžbenika da naprave tu ilustraciju. Budući da to nisu povijesni izvori, ta ilustracije može stvoriti krivu sliku o Mlečanima i dovesti učenike do krivih zaključaka. Na taj način, zauzima prostor za neke druge stvari koje bi se mogle prikazati slikama. Na premjer, to bi mogli biti simboli Venecije. Iako je to spomenuto u ovome udžbeniku, to bi bila bolja metoda jer postoji veća šansa da učenicima ostane u dugoročnom pamćenju ako ih vide, nego da ih se opiše riječima.

Spomenut je osnutak grada Dubrovnika, vlasti svih država koje je priznavao, Dubrovački knez, sva politička tijela, koncept slobode, diplomacija i neki ratovi u kojima je sudjelovao. Spomenuto je da je u početku bio komuna i da je u 15. stoljeću postao republika.⁷⁷ Vrlo je važno navesti da je koncept slobode više puta spomenut u ovom udžbeniku, što je jako dobro učinjeno jer je to upravo ono što učenicima može pomoći shvatiti zašto je Dubrovnik imao jako specifičan odnos sa silama u susjedstvu. Tu je i karta Dubrovačke Republike pa učenici mogu vidjeti kako je izgledala, a postoje i druge dobre karte koje pokazuju poziciju Dubrovnika na Jadranskom moru.⁷⁸ Pitanja su isto jako dobra jer se tu mogu naći jednostavna pitanja (npr. „Proučite kartu 12 i istaknite dijelove od kojih se sastoji Dubrovačka Republika.“) i složena pitanja (npr. „Opišite postanak Dubrovnika.“).⁷⁹ Slike su također dobre. Na primjer, tu je pokazana i zastava Dubrovnika na kojoj piše *libertas*. To je idealna situacija da se to poveže s tekстом i da učenicima taj koncept ostane u dugoročnom pamćenju tako da im se postavi par pitanja (npr. Što su oni bili spremni napraviti za tu slobodu?). Treba istaknuti da je politička situacija Dubrovnika ovdje jako dobro i detaljno opisana, baš kao što je opisana i u Foretićevoj knjizi i Kunčevićevoj disertaciji i člancima Janeković Romer.⁸⁰ Jedina razlika je što su u Foretićevoj knjizi bolje opisani ratovi i tu se još nalaze neki koji u udžbeniku nisu spomenuti. (npr. rat koji je Dubrovnik

⁷⁶Nazor, 1966: 1.

⁷⁷Makek, 1992: 80, 86, 88, 89 i 90.

⁷⁸Isto, 88, 48, 91.

⁷⁹Isto, 86, 89.

⁸⁰Kunčević, 2012: 44. Kunčević, 2010: 27-61. Foretić, 1980: 52-53. Raukar, 1997: 277, 56-62, 42-89. Janeković Romer, 1999: 74-75.

vodio za Konavle)⁸¹ U člancima Janeković Romer je malo detaljnije opisan odnos Dubrovnika i Mlečana, ali bez obzira na to, u ovom udžbeniku je Dubrovnik dovoljno dobro prikazan da se može usporediti s Venecijom na ovoj razini obrazovanja. Prema tome, može se reći da su standardi ovog udžbenika više-manje zadovoljeni, jer je učenicima omogućeno da zapamte i razumiju kako je politika Dubrovnika funkcionirala i u kakvom je položaju bio. Neki aspekti politike su dovoljno dobro napravljeni da se mogu usporediti s Venecijom. Međutim, glavni nedostatak ovoga udžbenika je taj što politički sistem Venecije uopće nije spomenut, pa se onda on ne može usporediti s političkim sistemom Dubrovnika.

U *Povijest 6 (Meridijani)* su uključene skoro iste stvari koje se nalaze u prethodnom udžbeniku i historiografiji, ali su napisane konciznije. Spomenuti su mnogi ratovi u kojima su Mlečani sudjelovali, dužd, Zadarski mir, nastanak Dubrovnika, vlasti svih država koje je Dubrovnik priznavao, knez, sva politička tijela, diplomacija itd.⁸² Treba i ovdje spomenuti da su skoro svi ratovi koje je vodila Venecija spomenuti u kontekstu hrvatske povijesti. Jedina iznimka je Četvrti križarski rat, koji je kratko opisan u kontekstu križarskih ratova. Osim toga, invazija mletačkog dužda Petra Kandijana i većina podataka o mletačkom osvajanju Zadra su klasificirane kao zanimljivosti.⁸³ Prezentiranje nekih informacija je donekle dobro jer to može na implicitan način zainteresirati učenike za te teme budući da vizualno izgledaju drugačije od ostatka teksta. Ali opet, postoji opasnost da učenici to zanemare upravo iz razloga jer je to klasificirano kao zanimljivost, što znači da bi ipak trebalo nekako pokazati učenicima da su ti dijelovi važni. Spomenut je i trgovački rat između Venecije i Genove, što je odličan primjer da se učenicima pokaže koliko je Veneciji bila važna trgovina i to im daje bolju percepciju o vanjskoj politici *la Serenissime* i olakšava usporedbu sa vanjskom politikom Dubrovnika.⁸⁴ Detalj koji treba istaknuti je da je ovdje napisano da se Dubrovnik u 14. stoljeću počinje nazivati republikom. Iako to tehnički nije netočno, treba biti precizniji i napisati da je Dubrovnik postao republika u 14. stoljeću i da se počeo nazivati tako u 15. stoljeću, kao što to piše u historiografiji (tj. Janeković Romer). Budući da se radi o učenicima osnovne škole, samo jedan od tih podataka bi bilo dovoljno spomenuti. Pitanja su isto jako primjerena za ovu dob učenika jer su koncizna i direktna (npr. „Kakvi su bili odnosi Arpadovića i Venecije?“ i „Tko je u Dubrovnik imao

⁸¹Foretić, 1980: 196-200.

⁸²Gračanin, Petrić, Ravančić, 2007: 38, 58, 77, 78, 82, 83, 85, 86.

⁸³Isto, 38, 77, 78.

⁸⁴Isto, 72.

vlast?“⁸⁵ Karte također nisu loše, jer se na njima uvijek jasno može vidjeti Dubrovnik, mletački teritoriji i Venecija pa se jasno može pokazati učenicima zašto je Venecija htjela istočnu obalu Jadrana i u kojem je položaju bila Dubrovačka Republika.⁸⁶ Jedino što bi trebalo dodati su karte koje pokazuju vojne pohode Venecije, kao one ranije spomenute. Tu se također nalazi slika koja pokazuje osvajanje Zadra i gradsku jezgru Dubrovnika.⁸⁷ Prva nije previše korisna, zbog činjenice da tu postoji tekst koji sve opisuje, dok se druga može iskoristiti za pitanja o krhkoj poziciji Dubrovnika. Svi ti elementi pokazuju da učenici ipak razvijaju razine znanja koje su primjerene njihovoj dobi, što znači da će ipak biti sposobni zapamtiti i razumjeti određene karakteristike Dubrovnika i Venecije. Međutim, da bi se to znanje dalje razvijalo i da bi se Dubrovnik i Venecija mogli usporediti, trebalo bi dodati neke važne detalje koji bi im pomogli da dobiju pravu sliku situacije. Na primjer, to su politički sistem Venecije, opis nekih važnih ratova iz Mletačke perspektive, način na koji je Venecija osnovana itd. Stoga bi trebalo uzeti u obzir sve što piše u Ferrarinoj knjizi i to skratiti ili prikazati na neki originalan način (na primjer, može se napraviti nekakva ilustracija neke važne bitke). Naime, to je jedini način na koji učenici mogu shvatiti koliko su ti aspekti Dubrovnika i Venecije bili slični i tako ih usporediti.⁸⁸

Kao i u prethodnim udžbenicima i historiografiji, u *Tragom Prošlosti* 6 je također spomenut osnutak grada Venecije, mnogi ratovi u kojima su Mlečani sudjelovali, osnutak Dubrovnika, odnos Dubrovnika s ostalim silama, samostalnost i sloboda Dubrovnika itd.⁸⁹ Također se spominje da je „venecijanskim dukatom pod bizantskom vlašću“ upravljao dužd i tzv. tribuni koji su radili upravne, sudske i vojne poslove.⁹⁰ No, to i dalje nije dovoljno da bi učenici mogli usporediti sistem vlasti Venecije sa sistemom vlasti Dubrovnika, pa bi sva državna tijela koja spominje Ferraro trebala biti spomenuta i ovdje. U ovom udžbeniku se mogu naći i izvori. Geoffrey de Villehardouin je napisao jedan koji ima veze s opsadom Zadra. Čitajući ga, učenici mogu razumjeti i primijetiti kako izgleda opsada grada, što ih može dovesti do zaključka koliko je Venecija bila moćna kao vojna sila.⁹¹ Još je kratko spomenuto kako je izgledala mletačka vlast u Dalmaciji, što je zapravo donekle suvišno na ovoj razini, ako uzmemo u obzir da nije spomenut

⁸⁵Isto, 78, 86.

⁸⁶Isto, 83, 120, 122, 163.

⁸⁷Isto, 78, 85.

⁸⁸Ferraro, 2012: 1-3, 52-55.

⁸⁹Brdal, Madunić, 2015: 22, 44, 45, 70, 89, 103, 109, 111, 112, 113, 162, 163.

⁹⁰Isto, 22.

⁹¹Isto, 89.

sistem vlasti same Venecije.⁹² S druge strane, nije to loše spomenuti jer pokazuje učenicima kako je bio organiziran sistem vlasti u tzv. *Stato da Mar*. Što se tiče Dubrovnika, jedna od novih informacija je eksplicitno definiran opseg teritorija Dubrovačke Republike u 15. stoljeću, baš kao što je to definirano u Raukrovoj knjizi.⁹³ Za razliku od prethodnih udžbenika, sistem vlasti Dubrovnika uopće nije spomenut. Jedino se može zaključiti da su plemići upravljali republikom, jer je rečeno da je to bila aristokratska republika. Stoga bi trebalo uzeti u obzir članak Janeković Romer i knjigu Vinka Foretića, jer prvi sadrži detaljan opis političkih tijela u doba republike, dok drugi sadrži opis političkih tijela u doba dok je Dubrovnik bio komuna.⁹⁴ Ovo je nužno kako bi učenici mogli donekle usporediti politiku i sistem vlasti Dubrovnika i Venecije. Pitanja su uglavnom jednostavna i vezana samo za Veneciju (npr. „Čiju su vlast priznavali Mlečani do 9. stoljeća?“).⁹⁵ To je jedan od nedostataka ovog udžbenika, jer tako učenici teško mogu razviti razine znanja koje su prema Bloomovoj taksonomiji iznad osnovne razine znanja pa bi neka složenija pitanja trebala dodati. Naravno, trebalo bi dodati i pitanja o politici i sistemu vlasti Dubrovnika tako da se učenicima pokaže koliko su oni važni. Karte su u ovom udžbeniku odlično napravljene jer pokazuju važne mletačke pohode, položaj Mletačke Republike, Dubrovačke Republike i ostale zemlje kojima su one okružene.⁹⁶ To se odlično može iskoristiti da bi se učenike pitalo da objasne zašto su te dvije republike morale voditi vanjsku politiku na prethodno spomenute načine. Tako ih mogu usporediti. Nema nikakvih drugih slika, osim nekoliko slika grada Dubrovnika i njegovih zidina, koje se mogu iskoristiti za bilo kakve zadatke. Kako slike poput te mogu biti iskorištene, spomenuto je u prethodnim paragrafima.

Povijest 6 (Alka Script) sadrži manje podataka nego svi ostali udžbenici zbog toga što je sve sažeto u najosnovnije činjenice. Tu je spomenuta većina sukoba u kojima je sudjelovala Venecija, posjedi Venecije, odnos Dubrovnika sa svim velesilama u njegovom susjedstvu, diplomacija Dubrovnika, politička tijela Dubrovnika itd.⁹⁷ Međutim, zanimljiv je način na koji su neki od tih aspekata prikazani. Na primjer, tu možemo naći paragrafe o Trpimiru, Mislavu i njihovom odnosu s Mlečanima i ratu Petra Kandijana sa gusarima iz Neretve.⁹⁸ Zanimljivo je što

⁹²Isto, 205.

⁹³Isto, 207. Raukar, 1997: 277.

⁹⁴Foretić, 1980: 52-53., Janeković Romer, 1999: 56-62.

⁹⁵Brdal, Madunić, 2015: 22.

⁹⁶Isto, 114, 204, 205.

⁹⁷Superina, Kovačić, 2020: 14, 51, 52, 53, 74, 75, 85, 87, 93, 109, 110, 111.

⁹⁸Isto, 51, 53.

su oni uočljivo odvojeni od ostalih tekstova, što učenicima omogućuje da lakše zapamte sve najvažnije činjenice i da im tako ostanu u dugoročnom pamćenju. Međutim, možda je najzanimljivije prikazano križarsko osvajanje Zadra jer je prezentirano kao strip s dijalozima.⁹⁹ Ova metoda se čini dosta efektivna jer su sve važne činjenice istaknute u tekstu tog stripa. Taj način učenja izgleda zabavan jer govorimo o učenicima koji imaju 12 godina. To ne samo da učenicima omogućava da zapamte i razumiju događaj, nego ih još može potaknuti da analiziraju kako je ta cijela situacija izgledala. Naravno, tu su i pitanja na dnu stranice kojima se može provjeriti što su učenici zapamtili. Jedini novi podatak u vezi Dubrovnika koji se spominje u ovom udžbeniku je Dubrovački statut iz 1242.¹⁰⁰ To se može iskoristiti na način da učenici dođu do zaključka da je Dubrovnik morao imati dobre zakone poput ovoga, ako je htio preživjeti. Pitanja koja se nalaze u ovome udžbeniku su jednostavna (npr. “Tko je bio dužd?”) i složena (npr. “Zašto su Križari zauzeli Zadar 1202.? Što misliš o tome?”).¹⁰¹ Ima ih jako puno i upravo takva pitanja pomažu učenicima da analiziraju i uspoređuju sve što je napisano o Veneciji i Dubrovniku i tako formiraju vlastite stavove. Karte su isto jako dobro napravljene i, kao u prethodno spomenutom udžbeniku, dobro pokazuju pohode Venecije, položaj Dubrovnika i Venecije, njihove teritorije itd. Slike su dobre jer omogućavaju učenicima da percipiraju kako je Dubrovnik izgledao i da ih dovode do zaključka zašto je morao imati zidine. Onda to mogu usporediti i s Venecijom i strukturom tog grada. Štoviše, prethodno spomenuti strip o opsadi Zadra također može potaknuti učenike da im taj događaj ostane u dugoročnom pamćenju.¹⁰² Međutim, treba istaknuti da se ni ovdje ne može usporediti sistem vlasti Dubrovnika sa sistemom vlasti Venecije jer piše jako malo detalja o oba sistema. Osim toga, koncept slobode Dubrovnika nije uopće spomenut detaljno niti se vidi kakav je bio odnos Mlečana i Dubrovčana. Iako je ovaj udžbenik napravljen na jako kreativan način, nedostatak informacija o politici i sustavu vlasti je evidentan. Stoga bi se trebali dodati najvažniji podaci koji govore o sistemu vlasti i odnosu Venecije i Dubrovnika koji se mogu naći u djelima Janeković Romer, Ferraro, Raukar i Kunčević.¹⁰³

⁹⁹Isto, 74.

¹⁰⁰Isto.

¹⁰¹Isto.

¹⁰²Isto, 20, 23, 72, 86, 92, 110, 111.

¹⁰³Raukar, 1997: 27, 277, 42-89. Kunčević, 2010: 27-61. Janeković Romer, 1999: 74-75. Ferraro, 2012: 32, 52-55.

Sve u svemu, svaki udžbenik daje jasnu sliku da je Venecija bila sklona ići u ratove da zaštiti vlastite interese i da je Dubrovnik bio puno više sklon diplomaciji, bez obzira na način na koji je to opisano. Međutim, najbolje bi možda ipak bilo istaknuti da bi količina teksta za šesti razred bila ona koja se može vidjeti u *Povijest 6 (Meridijani)* samo bi se neki događaji ili činjenice mogli prezentirati kao stripovi, poput onoga koji se može naći u *Povijest 6 (Alka Script)*. No, jedna važna stvar nije baš najbolje napisana u svim udžbenicima, a to je sistem vlasti Venecije i Dubrovnika. Naime, iako su neke stvari rečene što se tiče sistema vlasti u Dubrovniku, ni u jednom udžbeniku nije spomenuto da je taj sistem baziran na sistemu koji je imala Venecija. Osim toga, sistem vlasti Venecije uopće nije spomenut. To čini bilo kakvu usporedbu nemogućom. Taj aspekt bi se trebao dodati u svaki udžbenik kako bi učenici mogli razvijati ideju multiperspektivnosti. Naravno, to ne treba biti detaljno, ali dvije ili tri rečenice o tome bi stvarno pomogle učenicima i njihovom profesoru. Janeković Romer, Foretić i Ferraro su napisali dobre knjige i članke o toj temi. Osim toga, samo je u *Povijest 6 (Školska knjiga)* spomenuto da je Dubrovnik vodio ratove. To bi također trebalo spomenuti jer tako učenici mogu shvatiti da je i Dubrovnik nekada morao podići vojsku da obrani svoj teritorij ili da osvoji neki teritorij. Budući da takve afere nisu bile česte, to će pomoći učenicima shvatiti zašto je Dubrovnik ipak bio više sklon diplomaciji i koliko mu je bila važna sloboda. Mit o postanku također nije spomenut, ali taj koncept vjerojatno i nije nužno spomenuti u ovakvim udžbenicima jer bi to samo zbunilo učenike. Stoga bi se to ipak trebalo spomenuti u srednjoj školi jer pomaže učenicima percipirati zašto su plemići imali pravo na vlast i ta razina znanja je više prilagođena starijim učenicima.

Trgovina i ekonomija Venecije i Dubrovnika

Na početku udžbenika *Povijest 6 (Školska knjiga)* su spomenuti neki proizvodi kojima je Venecija trgovala, lokacije gdje je trgovala i tipovi brodova kojima je trgovala.¹⁰⁴ Tu postoji paragraf koji ističe da su Venecija i Genova bili najvažniji lučki gradovi u Europi jer je većina robe morala proći kroz njih.¹⁰⁵ Ta dva paragrafa koja su napisana na početku knjige su dovoljna da učenici shvate da je Venecija bila trgovačka i morska sila. Osim toga, koristeći neke od karti koje se nalaze u udžbeniku i povezujući to s prethodno spomenutim činjenicama, učenici mogu shvatiti da je Venecija bila važan trgovački grad između Istoka i Zapada i da je zato istočna

¹⁰⁴Makek, 1992: 32.

¹⁰⁵Isto, 60.

obala Jadrana bila važna za njih. Stoga je uključena i priča o putu Marka Pola u Kinu. Odmah pored paragrafa o njegovom putovanju je stavljena i karta da učenici shvate koliki je put on morao prijeći.¹⁰⁶ Sve te činjenice spominje Ferraro u knjizi pa se može reći da je trgovina Venecije dobro pokrivena u ovome udžbeniku.¹⁰⁷ Međutim, kada se već spominje važnost istočne obale Jadrana, ne bi bilo loše spomenuti da su na putu do Carigrada kao i na putu do Istoka, Mlečanima također bile važne rute koje su prolazile kroz Egejsko i Jonsko more. To na primjer spominje Caravale kada govori o načinima organizacije trgovačkih putova.¹⁰⁸ Naravno, ovdje se ne treba spominjati kakve su sve vrste trgovačkih putovanja bile, jer bi ta količina podataka mogla opteretiti učenike, ali bi se ipak još neke rute mogle spomenuti. One se mogu prikazati i kartama, a jedna od takvih karti, koja prikazuje rute tih karavana, se nalazi u Ferrarinoj knjizi.¹⁰⁹ Jedno od dobrih rješenja bi bilo tu kartu dodati i prilagoditi je tom uzrastu učenika. Tako učenici mogu razumjeti da su i ostale rute bile važne Mlečanima kako bi imali uspješnu trgovinu i da istočna obala Jadrana nije bila jedina ključna točka za njih. Na taj način učenici mogu analizirati karte i to povezati sa znanjem koje imaju u vezi s raznim političkim situacijama u određenim dijelovima Europe i doći do zaključka koje su probleme Mlečani mogli imati tijekom trgovanja. Svi ti elementi mogu pomoći učenicima da im to ostane u dugoročnom pamćenju.

Trgovina Dubrovnika je opisana još detaljnije jer se tu spominju poslovi koji su bili vezani za trgovinu, zemlje s kojima je Dubrovnik trgovao, položaj Dubrovnika, organizacija konvoja na kopnu i na moru itd.¹¹⁰ Sve te činjenice mogu pokazati učenicima da je i Dubrovnik bio jako važan za trgovinu i da je on također bio jedan od gradova koji je povezivao Istok i Zapad. To se još može pokazati raznim kartama u udžbeniku koje pokazuju položaj Dubrovnika. Treba istaknuti da jedna karta diskretno pokazuje sve putove trgovačkih karavana. Naime, na njoj je pokazana Dubrovačka Republika i tu možemo vidjeti brod koji plovi prema Italiji, brod koji plovi prema Istoku, karavanu koja ide u Dalmaciju i karavanu koja ide u Bosnu.¹¹¹ Kombinacija teksta i karte bi bila jako dobra metoda za učenje o trgovini Dubrovnika i te rute bi vjerojatno ostale u dugoročnom pamćenju učenika, jer ih trebaju razumjeti i analizirati. Slika koje imaju

¹⁰⁶Isto, 65-66.

¹⁰⁷Ferraro, 2012: 29-35.

¹⁰⁸Caravale, 1997: 315.

¹⁰⁹Ferraro, 2012: 32-33.

¹¹⁰Makek, 1992: 87.

¹¹¹Isto, 88.

veze s elementom trgovine nema previše pa se tu jedino može naći dubrovački brod (tzv. *karaka*) i dubrovački novac.¹¹² Taj brod bi učenici mogli usporediti s opisom mletačkog broda pa bi ih tako učenici mogli analizirati i procijeniti koji od njih bi mogao biti bolji za trgovinu. Naravno, to vjerojatno neće biti lako za učenike, ali na taj način učenike se potiče da rade sami i da svojim radom pokušaju doći do točnih zaključaka. Pitanja koja se tu nalaze su uglavnom jednostavna, (npr. “Što su Mlečani izvozili iz Europe u Bizant, i što su izvozili iz Bizanta u Europu?”), ali i neka malo složenija pitanja (npr. „Opišite promet dubrovačkih trgovac kopnom i morem.“) i to je za ovu razinu obrazovanja sasvim dovoljno.¹¹³ Sve što je spomenuto u udžbeniku se može naći u historiografiji Foretić i Janeković Romer.¹¹⁴ Foretić je posebno zanimljiv jer on dosta detaljno govori o rutama kojima su Dubrovčani išli da bi mogli trgovati, pa se može reći da je velika većina toga što se može naći u ovom udžbeniku bazirana na podacima koje i on sam spominje. Jedino što se ne spominje u ovom udžbeniku je rivalstvo Dubrovnika i Venecije, već učenici to moraju sami zaključiti kada pogledaju položaj tih dviju republika, rute kojima su išli njihovi brodovi i politika koju su pokušali provoditi. Iako to nije previše teško zaključiti, to bi se trebalo eksplicitnije spomenuti tako da se spomenu neki porezi koje je Venecija stavljala na proizvode Dubrovnika. Dobar izvor za to je Raukar.¹¹⁵

Udžbenik *Povijest 6 (Meridijani)* sadrži osnovne činjenice o trgovini Venecije i Dubrovnika. Tu možemo doznati da je Venecija bila posrednik između europskih i arapskih država, da je ratovala sa Genovom zbog rivalstva, da je prosperirala tijekom perioda renesanse zbog trgovine, da je Marko Polo putovao u Kinu. Što se tiče Dubrovnika, tu učenici mogu doznati s kojim državama je trgovao, gdje su imali trgovačke kolonije, da je trgovao na kopnu i na moru i da je bio posrednik između Istoka i Zapada.¹¹⁶ Međutim, iako je to napisano na koncizan način, paragrafi koji sadrže podatke o trgovini Venecije su spomenuti na jako implicitan način. Neke činjenice koje se nalaze u historiografiji, poput podataka o brodovima, karavanama i robi su potpuno izostavljene. Iako učenici mogu shvatiti da je Venecija bila trgovačka i pomorska sila kada pogledaju njezinu vanjsku politiku, tekst bi trebao sadržavati više podataka o trgovini kako bi to ostalo u njihovom dugoročnom pamćenju. Kao što je spomenuto gore, dobri izvori za to su

¹¹²Isto, 87, 88.

¹¹³Makek, 1992: 33, 88.

¹¹⁴Janeković Romer, 1999: 51.-53 Foretić, 1980: 114-116.

¹¹⁵Raukar, 1997: 159-160, 437.

¹¹⁶Gračanin, Petrić, Ravančić, 2007: 57, 72, 85, 95, 106.

Caravale, Ferraro i Raukar. Na primjer, Ferraro kaže da je Venecija imala ključnu ulogu u povezivanju Europe s Azijom jer su imali posjede na Levantu i Cipru i govori kojim su rutama išle te karavane, dok Caravale govori što je sve bilo potrebno za organizaciju takvog putovanja.¹¹⁷ Takve vrste podataka mogu pomoći učenicima da razumiju kako je Venecija postala trgovačka sila i da analiziraju sve te važne elemente i usporede ih s trgovinom Dubrovnika. U ovome udžbeniku još piše da je Venecija pokušavala ograničiti trgovinu Dubrovnika na moru raznim porezima.¹¹⁸ To je jako važan podatak jer tako učenici mogu shvatiti da je postojalo rivalstvo između Dubrovnika i Venecije i kada to povežu s aspektom politike, mogu zaključiti na koje su načine Dubrovčani pokušali izbjeći sva ograničenja koji im je Venecija nametnula. Sve karte koje se nalaze u udžbeniku mogu se upotrijebiti da se pokaže trgovina tih dviju republika. Nažalost, većina njih ne sadrži nikakve simbole i strijelice koje pokazuju putove kojima su trgovci išli, pa bi par takvih karti trebalo biti dodano u udžbenike. Jedina karta koja sadrži tako nešto je ona koja pokazuje putove Marka Pola.¹¹⁹ Karte koje se nalaze u Ferrarionoj i Raukarovoj knjizi sadrže takve oznake te se mogu iskoristiti za objašnjavanje ruta kojima su išli mletački i dubrovački trgovci.¹²⁰ Samo je jedno pitanje vezano za trgovinu (tj. „Što je bila glavana gospodarska djelatnost Dubrovnika?“)¹²¹ pa bi nekoliko jednostavnih i složenih pitanja trebalo biti dodano da učenici razvijaju različite razine znanja. Također bi se trebale dodati neke slike novca i brodova poput onih koje se nalaze u prethodno spomenutom udžbeniku, jer takvih slika u ovome udžbeniku nema, pa je bilo kakva usporedba tih elementa nemoguća.

U *Tragom Prošlosti 6 (Školska knjiga)* se također može naći da je Venecija bila trgovačko središte Europe, da je povezivala Istok i Zapad, da im je za uspješnu trgovinu trebala kontrola nad istočnom obalom Jadrana, putovanja Marka Pola u Kinu itd.¹²² Neke nove informacije, koje se nalaze u udžbeniku su da su Mlečani osnivali trgovačke kolonije, da su zarađivali prevozeći križare i da su pokušavali ograničiti razvoj Zadra i gradova u Istri tako da unište svaku moguću konkurenciju.¹²³ Svi ti podatci stvaraju sliku o Veneciji kao pomorskoj i trgovačkoj sili i način na

¹¹⁷Ferraro, 2012: 29-35, Caravale, 1997: 315-316, 336-337, Raukar, 1997: 159-160, 437.

¹¹⁸Gračanin, Petrić, Ravančić, 2007: 85.

¹¹⁹Isto, 106.

¹²⁰Ferraro, 2012: 32-37, Raukar, 1997: 124-125, 128-129, 277.

¹²¹Gračanin, Petrić, Ravančić, 2007: 86.

¹²²Brdal, Madunić, 2015: 22, 36, 89, 115, 142-143, 163.

¹²³Isto, 36, 115.

koji su prikazani pomažu učenicima da to zapamte i razumiju jer je to objašnjeno na vrlo jednostavan i koncizan način. Jedino što ovdje nedostaje je par podataka o tome kako su Mlečani organizirali konvoje, ali kao što je to već spomenuto, o tome pišu Ferraro i Caravale pa to može služiti kao izvor.¹²⁴ Spomenute su zemlje s kojima je Dubrovnik trgovao, njegove trgovačke kolonije, pozicija koja mu je omogućila da postane jedan od posrednika Istoka i Zapada, proizvodi s kojima je trgovao, rivalstvo Dubrovnika i Venecije itd. Jedina nova informacija koja se nalazi u ovom udžbeniku je da je Dubrovnik imao ugovor s banom Kulinom iz Bosne.¹²⁵ Sve te informacije Foretić, Raukar i Romer spominju u svojim knjigama također.¹²⁶ Način na koji su opisane u ovome udžbeniku je u isto vrijeme detaljan i koncizan, jer neke informacije koje se mogu naći u jednome udžbeniku kao dio teksta, ovdje se mogu naći u izvorima. Na primjer, jedan izvor udžbenika koji je napisao Phillip de Diversis, govori o proizvodima koje Dubrovčani dovoze s mora i kopna. („Ljudi, naime iz okolice ...donose i dopremaju cvijeće, prvo voće kad mu je doba, piliće, jaja, svinje, zečeve... Oni pak iz daljega dopremaju med, ribu, daske, ugljen, sukno, kožu... Ostali dopremaju zlato, srebro, olovo...“)¹²⁷ Taj opis je dosta detaljan i upravo je to ono što može učenicima pokazati da je Dubrovnik bio moćna trgovačka sila koja je mogla parirati Veneciji, da je zato Venecija htjela vladati Dubrovnikom ili ograničiti njegovu trgovinu što je više mogla. Tako su standardi Bloomove taksonomije uglavnom zadovoljeni, jer učenici na taj način mogu zapamtiti i razumjeti najvažnije elemente koji su bili potrebni da Dubrovnik trguje uspješno. Osim toga, oni to mogu procijeniti sami analizirajući prethodno spomenuti izvor. Nažalost, treba istaknuti da tu nema nikakav tip karte koja pokazuje trgovačke putove, a to ne zadovoljava standarde, pa bi se karte, poput onih koje se nalaze u Ferraronim i Ruakarovim knjigama, trebale dodati u udžbenik.¹²⁸ Međutim, karte koje postoje u udžbeniku se mogu iskoristiti jer su najvažnije lokacije spomenute u tekstovima. Pitanja koja su tu postavljena su jednostavna (npr. „Što su radili Mlečani? S kim su trgovali Dubrovčani?“) i složena (npr. „Što misliš, zbog čega su sve države koje su imale vlast nad Dubrovnikom poticale njegovu trgovinu, a jedino ju je Venecija htjela smanjiti?“).¹²⁹ Iako bi moglo biti spretnije formulirano, ovaj tip složenoga pitanja je dobar jer potiče učenike da analiziraju sve što su naučili o trgovini

¹²⁴Ferraro, 2012: 29-39. Caravale, 1997: 336-337.

¹²⁵Brdal, Madunić, 2015: 112, 113.

¹²⁶Janeković Romer, 1999: 51-53. Foretić, 1980: 114-116, 118-120. Raukar, 1997: 159-160, 437.

¹²⁷Brdal, Madunić, 2015: 112, 113.

¹²⁸Ferraro, 2012: 32-37, Raukar, 1997: 124-125, 128-129, 277.

¹²⁹Brdal, Madunić, 2015: 22, 113.

Dubrovniku kako bi mogli odgovoriti na njega. Također mogu formirati svoj stav. U udžbenik bi se jedino trebalo dodati par slika koje prethodno spomenuti udžbenici sadrže jer su one idealne za usporedbe.

U *Povijest 6 (Alka Script)* spomenuto je da je Venecija jako brzo počela trgovati, da se baš u doba križarskih ratova razvila u trgovačku i pomorsku silu, da su Venecija i Genova bili središta trgovine i suparnici u srednjem vijeku i da je Marko Polo putovao u Kinu.¹³⁰ Što se tiče Dubrovniku, spomenuta je njegova pomorska i kopnena trgovina, trgovina u gradovima Jadrana, Sredozemlja i Balkana, proizvodi koje su donosili itd. Jedina činjenica koja se ne spominje u prethodnim udžbenicima je da su Dubrovčani proizvodili i prodavali predmete napravljene od kože, tkanine i soli.¹³¹ Sve to je spomenuto u historiografiji, ali ovdje je sve objašnjeno na dosta koncizan način koji je primjeren uzrastu učenika. Kao i u prethodnim udžbenicima, ovdje nedostaju informacije u vezi brodova Venecije i Dubrovniku. Kao što je već spomenuto, Ferraro, Caravale i Raukar su dobri izvori za to.¹³² Pitanja su uglavnom jednostavna (npr. „Na čemu se temeljila moć Venecije i Genove? Kojom robom su Dubrovčani osobito trgovali?“)¹³³ pa bi trebalo dodati nekoliko pitanja koja će potaknuti učenike da usporede i analiziraju trgovinu Venecije i Dubrovniku. Većina karti koje se nalaze u ovom udžbeniku su iste kao i u prethodno spomenutim udžbenicima, ali jedna karta pokazuje putove kojima su trgovci Venecije morali ići. Čak su napisani i proizvodi koje su kupovali ili prodavali u određenim mjestima.¹³⁴ Ta karta je odlično napravljena i olakšava učenicima da zapamte te putove i razumiju zašto je obala Dalmacije bila jako važna za Mlečane. Karte koja pokazuje gdje su dubrovački trgovci išli nema, pa bi karta slična onoj u *Povijest 6 (Školska Knjiga)* trebala biti inkorporirana u ovaj udžbenik. Nadalje, ovdje se mogu naći slike dubrovačkog i mletačkog novca i slika Stona (t.j. mjesto gdje se proizvodila sol) koja može biti iskorištena tako da se podsjeti učenike da su tu Dubrovčani proizvodili sol koja im je bila važna za trgovinu.¹³⁵ To je dovoljno dobro da učenici mogu zapamtiti glavne karakteristike trgovine Venecije i Dubrovniku i da dođu do zaključka o tome koliko su oba grada bila uspješna i razvijena zahvaljujući tome. Nažalost, rivalstvo Dubrovniku i Venecije tu nije spomenuto. Jedan od razloga može biti taj da se ovaj tip udžbenika ne fokusira

¹³⁰Superina, Kovačić, 2020: 23, 75, 104.

¹³¹Isto, 112.

¹³²Ferraro, 2012: 29-39, Caravale, 1997: 336-337, Raukar, 1997: 159.

¹³³Superina, Kovačić, 2020: 104, 112.

¹³⁴Isto, 106.

¹³⁵Isto, 112.

na detalje, nego se od učenika očekuje da sami donesu zaključke. Bez obzira na to, rivalstvo bi trebalo biti spomenuto jasnije, pa bi stoga trebale biti dodane dvije rečenice o tome. Na primjer, dovoljno bi bilo reći da je Venecija pokušavala usmjeriti i ograničiti razvoj trgovine Dubrovnika na način da je stavljala porez za određenu robu. To recimo spominje Raukar pa bi on bio dobar izvor za to.¹³⁶

Sve u svemu, trgovina je dobro pokrivena u svim udžbenicima. *Povijest 6 (Meridijani)* je jedini udžbenik u kojemu su izostavljeni neki važni podatci pa bi mu neki od prethodno spomenutih detalja trebali biti dodani. Naravno, neki od udžbenika bi trebali dodati karte koje pokazuju trgovačke rute kako bi to ostalo u dugoročnom pamćenju učenika. Rivalstvo Dubrovnika i Venecije se spominje u *Povijest 6 (Meridijani)* i *Tragom Prošlosti 6 (Školska knjiga,)* ali se ne spominje u *Povijest 6 (Školska knjiga)* i *Povijest 6 (Alka Script)*. To je jako važno jer tako učenici mogu shvatiti koliko je Veneciji bilo važno da nema nikakve suparnike i da je Dubrovnik bio jedna od trgovačkih sila koja je prijetila njezinoj prevlasti nad morima. Dakle, trebalo bi dodati par rečenica o tome u te udžbenike jer će to biti dovoljno da učenici shvate koliko je rivalstvo bilo značajno. Iako se u svim udžbenicima nalaze jednostavna pitanja, trebalo bi dodati i par pitanja koja su donekle složena jer će to učenike dovesti do određenih zaključaka i potaknuti ih na razmišljanje.

Analiza gimnazijskih udžbenika

Društvo i svakodnevni život Venecije i Dubrovnika

Kao što je to već spomenuto, u ovom dijelu će biti analizirani udžbenici gimnazija, jer udžbenici strukovnih škola jednostavno nisu usporedivi s njima. Kad se pogledaju udžbenici gimnazija iz 1990-ih, treba reći da su *Povijest za 2. razred gimnazije (Školska knjiga)* i *Povijest 2 (Profil)* udžbenici koji sadrže puno podataka o raznim temama u vezi Dubrovnika i Venecije. Međutim, podatci koji govore o društvenom životu i društvenoj hijerarhiji su jako rijetki. U *Povijest za 2 razred gimnazije (Školska knjiga)* može se zaključiti iz konteksta da su se Mlečani bavili trgovinom i pomorstvom i da su bili skloni unajmiti plaćeničku vojsku. Tu još možemo doznati nešto o društvenoj hijerarhiji u Dalmaciji tijekom njihove vlasti i društvenoj hijerarhiji

¹³⁶Raukar, 1997: 437.

Dubrovnika. Jasnno je istaknuto da su Dubrovčani bili trgovci, diplomati, obrtnici itd.¹³⁷ Gotovo isto se može reći za *Povijest 2 (Profil)*, osim što je spomenuto da su moćne obitelji u Veneciji mogle doći na vlast zbog čestih sukoba. Osim toga, hijerarhija grada Dubrovnika je jasnije objašnjena i tu se nalazi par slika građevina koje učenicima mogu dati ideju koliko je Dubrovnik bio napredan.¹³⁸ Udžbenici su napisani u istom razdoblju pa je stoga pristup bio jako sličan. Tu se može vidjeti da je veliki fokus bio na događajima, politici i trgovini. Dok je podataka koji imaju veze sa konceptom politike i događajima previše u tim udžbenicima, koncept društvenog života je zanemaren i jedva spomenut. Budući da je ovo udžbenik za gimnazije, važni podatci koji se mogu naći u historiografiji bi trebali biti dio udžbenika. Naime, da bi učenik mogao usporediti društva Dubrovnika i Venecije, treba u udžbenike uključiti društvene klase oba grada i neke običaje svakodnevnog života. Na primjer, treba jasno biti objašnjeno kako je netko mogao postati građanin Dubrovnika ili Venecije. Onda se može objasniti kako je netko mogao izgubiti status plemića i tko nikako nije mogao postati građanin. Svi ti podatci su nužni da bi učenici zapamtili i razumjeli kako su ta društva funkcionirala. Neki podatci, kao na primjer status Židova u oba grada, mogu biti klasificirani kao zanimljivosti isto kao i neki običaji. Na primjer, Venecijanski karneval, Festa sv. Vlaha i slično su materijal za tako nešto. Sve je to jako detaljno i dobro opisano u historiografiji, tako da se Ferraro i Carevale mogu uzeti u obzir kada govorimo o Veneciji jer oni detaljno opisuju njezinu hijerarhiju i donose jasne zaključke o tome kakva je ona bila. Ferraro čak govori o njezinim običajima, kulturi i građevinama. Na primjer, slike Rialta, Arsenala i Trga sv. Marka mogu biti prikazane s opisima koji govore što su ljudi radili na tim mjestima (npr. tako mogu doznati da su se na Trgu Sv. Marka organizirali razni događaji, da je Arsenal služio za izgradnju brodova, pa su tamo postojali razni cehovi za to.)¹³⁹ Također, razlika između odijevanja plemića i pučana se može prikazati slikama koje učenici mogu analizirati i na taj način primijeniti znanje o tome kakva vrsta odjeće je pokazivala određeni društveni status.

Vezano za Dubrovnik, mogu se uzeti u obzir članci Janeković Romer.¹⁴⁰ Bilo bi korisno pokazati na koji način su Dubrovčani i Mlečani gledali na brak, tako da učenici mogu usporediti sličnosti i razlike između ta dva društva. Naravno, sve to treba biti opisano koncizno, jer bi u protivnom

¹³⁷Mirošević, Mijatović, Šanjek, 1997: 40, 116, 172, 173, 309, 310, 311.

¹³⁸Medić, Posavec, 1998: 25, 26, 62, 71, 172, 173.

¹³⁹Ferraro, 2012: 4, 7, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 77-81, 90-102. Caravale, 1997: 305-306.

¹⁴⁰Janeković Romer, 1999: 15-24, 48-53. Janeković Romer, 2006: 44, Janeković Romer, 2005: 318-337.

učenici bili opterećeni manje važnim činjenicama. Kao što je gore spomenuto, određeni sadržaji bi se trebali prikazivati na određene načine, što znači da se ne mora sve prikazati tekстом da učenicima ostane nešto u dugoročnom pamćenju. Što se tiče građevina, najbolje bi bilo da se pokažu slike s jako kratkim objašnjenjem i s dobrim pitanjima. Ta pitanja bi trebala potaknuti učenike da dođu do određenih zaključaka o mentalitetu i kulturi Mlečana i Dubrovčana. Pitanja koja bi se trebala postaviti moraju biti složena i jednostavna jer su učenici ipak u 2. razredu gimnazije pa razina znanja treba biti veća. Na primjer, moglo bi ih se pitati da usporede društvene hijerarhije Venecije i Dubrovnika te da uoče sličnosti i razlike. Nakon toga, moglo bi ih se pitati je li Venecija možda imala utjecaj na formiranje hijerarhije Dubrovnika i da to povežu s političkom situacijom.

U udžbeniku *Povijest 2 (Meridijani)* društvo Venecije je prezentirano na gotovo isti način. Može se jedino doznati da su bili jako sposobni trgovci i da su trgovačke obitelji, koje su bile jako uspješne, bile na vrhu društvene hijerarhije.¹⁴¹ Jedino u poglavlju koje općenito govori o razvoju gradova u srednjovjekovnoj Europi možemo otprilike vidjeti kako je izgledala društvena hijerarhija Venecije, koje su gospodarske aktivnosti prevladavale u tim gradovima i izazovi s kojima su se morali suočiti.¹⁴² Iako donekle dobivamo uvid u društveni život Venecije, za razliku od prethodna dva udžbenika, mora se istaknuti da bi ipak to trebalo jasnije objasniti tako da su svi važni elementi društvenog života spomenuti u poglavlju vezanom za Veneciju. Na ovaj način, učenicima se dosta otežava potencijalna usporedba između Venecije i Dubrovnika. Tako učenici mogu donekle usporediti Veneciju s nekim drugim gradovima u Europi, ali ne mogu percipirati potencijalne sličnosti i razlike između Dubrovnika i Venecije jer one uopće nisu spomenute. Osim toga, moguće je da se učenici uopće ne sjete da je Venecija bila spomenuta u tom kontekstu jer su još spomenuti brojni europski gradovi. To otežava učenicima da im to znanje ostane u dugoročnom pamćenju.

Vezano za Dubrovnik, treba istaknuti da je društvena hijerarhija puno bolje objašnjena, nego u prethodna dva udžbenika.¹⁴³ Međutim, jedna važna društvena klasa je izostavljena s tog popisa. Riječ je o građanima. Iako su plemići, pučani i obični stanovnici grada jako dobro i koncizno opisani, koncept građanina je jako važan jer učenici moraju shvatiti da nije svatko mogao biti ili

¹⁴¹Petrić, Ravančić, 2003: 98-99.

¹⁴²Isto, 82-83.

¹⁴³Isto, 152.

postati građanin. Iako to znači da se hijerarhija Dubrovnika donekle može analizirati, ovakav prikaz je manjkav, što na ovoj razini obrazovanja ne bi trebao biti slučaj. Da bi učenici mogli razumjeti kakvo je društvo Dubrovnika, analizirati ga i usporediti ga s društvom Venecije, važno je da znaju objasniti koje je dužnosti i privilegije donosio status građanina. Na primjer, za to bi bio dobar izvor članak Janeković Romer koji govori da je građanin Dubrovnika u isto vrijeme mogao biti i građanin neke druge države (npr. građanin Venecije ili Ugarske). Taj kompliciran status ovisio je o diplomaciji i odnosima Dubrovčana s drugim državama. No, taj status je uglavnom bio jako sličan onom statusu koji su formirali Mlečani. Onaj tko je bio rođen u Dubrovniku od roditelja Dubrovčana je bio građanin, dok su ostali morali ispuniti određene uvjete.¹⁴⁴ Tako bi bilo lakše usporediti društvenu hijerarhiju Venecije i Dubrovnika pa bi se vidjele određene razlike kako postati građanin Dubrovnika i kako postati građanin Venecije. Tako bi učenici mogli vidjeti koliko su ta dva društva bila slična i shvatiti da je oblikovanje jednog društva moglo utjecati na oblikovanje drugog društva, kada se uzme u obzir politička situacija i odnosi između tih dviju republika. Osim toga, to bi ih prisililo da to povežu s aspektom politike, što bi svakako pridonijelo tome da učenici samostalno razvijaju način multiperspektivnog razmišljanja. Nažalost, pitanja koja su vezana za društvo Dubrovnika uopće nema. Vezano za kulturu oba grada, mogli bi se koncizno opisati najvažniji običaji i stav Dubrovčana i Mlečana prema braku jer to uopće nije spomenuto. Najvažnije građevine mogu biti prezentirane kao slike. Mogu se napraviti crteži samih gradova koji pokazuju situacije iz svakodnevnog života. Tu se mogu prikazati razni slojevi stanovnika u oba grada pa to može učenicima pomoći da shvate da je i stil odijevanja odavao određenog pojedinca kao plemića ili građanina. Te slike možda ne bi trebalo popratiti tekstom jer bi to rezultiralo da udžbenik sadrži previše teksta, što može biti kontraproduktivno. To, međutim, ne znači da analiza slike nije primjerena za učenikovu dob. Postavljanjem jednostavnih i složenih pitanja bi se trebalo dovesti učenike do točnih zaključaka. Ta pitanja mogu biti napisana kraj određene slike. Inspiracija i izvori za to su Janeković Romer, Ferraro i Caravele, koji sve prethodno spomenute teme opisuju u detalje.

Što se tiče udžbenika koji su objavljeni u posljednjem desetljeću situacija je slična. U *Povijest 2 (Alfa)* nema uopće nikakvih detalja u vezi društva. Samo se implicitno može zaključiti čime su se

¹⁴⁴Janeković Romer, 2005: 318.

stanovnici oba grada bavili i koja je bila najvažnija gospodarska grana u tim republikama.¹⁴⁵ To je doslovno sve što taj udžbenik sadrži u vezi društva Venecije i Dubrovnika. Osim toga, treba istaknuti da je sve ostalo napisano na jako općenit način, ali budući da te teme imaju veze s politikom i trgovinom, to će biti dotaknuto u sljedećoj sekciji. Vezano za društvenu hijerarhiju i društveni život, treba uzeti dijelove teksta iz historiografije, sažeti ih i uključiti u poglavlja gdje se govori o Dubrovniku i Veneciji. Ferraro i Caravale dali su značajan doprinos kada se govori o društvenoj hijerarhiji i gospodarstvu u Veneciji, budući da ih obojica opisuju detaljno. Ferraro također govori o građevinama, kulturi i običajima Venecije.¹⁴⁶ Vezano za Dubrovnik, Janeković Romer je relevantna što se tiče hijerarhije, običaja i kulture Dubrovnika, dok je Raukar dao svoj doprinos vezano za građevine Dubrovnika.¹⁴⁷ Neki aspekti, poput društvene hijerarhije Dubrovnika trebaju biti opisani, dok na primjer, odjeća plemića i pučana, može biti prikazana crtežom. Glavni problem ovog udžbenika je taj što učenici uopće neće dobiti dobru percepciju kako je društvo Dubrovnika i Venecije izgledalo, što je jako važno na ovoj razini obrazovanja. To znači da standardi revidirane Bloomove taksonomije uopće nisu zadovoljeni u ovome slučaju, jer udžbenik uopće ne sadrži dovoljno podataka da bi učenici mogli razumjeti kako je društvo Venecije i društvo Dubrovnika funkcioniralo i na taj način ih analizirati. Štoviše, učenicima bi udžbenici trebali omogućiti da jasno sagledaju osnovne sličnosti i razlike između društava tih dvaju republika, no ovaj udžbenik ne pokriva ni taj minimum.

Udžbenik *Koraci kroz Vrijeme 2 (Školska knjiga)* sadrži puno informacija u vezi politike i trgovine Venecije, ali ne sadrži ništa što se tiče društva ili svakodnevnog života *la Serenissima*. Naravno, može se implicitno zaključiti da su se Mlečani bavili trgovinom i pomorstvom i da je bizantska kultura imala utjecaj na njihovu kulturu. Kao što je to već spomenuto, da bi učenici mogli razumjeti kako je to društvo funkcioniralo, nije dovoljno primijeniti znanje koja su stekli u osnovnoj školi i analizirati ga. Osim toga, nemoguće ga je usporediti sa bilo kojim drugim društvima i formirati vlastite stavove o tome društvu. Budući da govorimo o gimnazijalcima, imperativ je istaknuti par osnovnih činjenica o društvenoj hijerarhiji, kulturi i običajima Venecije. Kao što je već rečeno, to se može naći u knjizi koju je napisala Ferraro i članku koji je

¹⁴⁵Birin, Šarlija, 2012: 81-82, 211-212.

¹⁴⁶Ferraro, 2012: 4, 7, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 77-81, 90-102. Caravale, 1997: 305-306.

¹⁴⁷Janeković Romer, 1999: 15-24, 48-53. Janeković Romer, 2006: 44. Janeković Romer, 2005: 318-337. Raukar, 1997: 458-463.

napisao Caravale.¹⁴⁸ Kao što je spomenuto za prethodni udžbenik jedno se može reći riječima, dok se drugo može prikazati slikama. Osim toga, neke informacije u vezi kulture bi se mogle klasificirati kao zanimljivosti. Venecijanski karneval, čija tradicija seže do današnjih dana, trebalo bi opisati detaljnije jer će učenicima bilo koje srednje škole dati sliku o zabavama kao bitnom aspektu života u srednjem vijeku.

Gledajući Dubrovnik, situacija je ipak bolja jer je spomenuto dosta djelatnosti kojima su se Dubrovčani bavili, kao i kultura grada. Implicitno je čak spomenuta i društvena hijerarhija jer je rečeno koje dužnosti su plemići i pučani mogli obavljati u sistemu vlasti Dubrovačke Republike. Tu se još spominju znanost, kultura, obrazovanje, religija i graditeljstvo. No, bez obzira na to, istaknuto je da je najvažnija djelatnost bila trgovina i djelo Benedikta Kotruljevića *O trgovini i savršenom trgovcu*.¹⁴⁹ Iako ta činjenica učenicima može pomoći da razumiju da su neki Dubrovčani bili jako dobri u trgovini i da je to jedan od razloga zašto ih je Venecija vidjela kao rivala, mora se priznati da ona nije toliko potrebna da učenici to shvate. Iako to isto spominje Raukar, možda je to ipak informacija koja bi se trebala ili klasificirati kao zanimljivost ili se uopće ne spomenuti. U historiografiji, Raukar još detaljnije opisuje tu temu, kao i građevine koje su Dubrovčani izgradili.¹⁵⁰ Čini se da je to bila jedna od knjiga koja je imala utjecaja na većinu informacija u ovom udžbeniku, ali to je naravno skraćeno, bez nekakvih detalja koji mogu opteretiti učenike. No, treba istaknuti da je tu spomenuta Onofrijeva fontana koja je samo spomenuta u Kunčevićevoj disertaciji. Međutim, tu uopće ne piše kako je ona funkcionirala.¹⁵¹ S druge strane, u udžbeniku se može naći detaljan opis fontane i što je sve Onofrio della Cava morao raditi da dovede vodu u grad. Iako to može učenike dovesti do zaključka da su Dubrovčani pokušavali na sve moguće načine poboljšati svoj život, neki detalji bi trebali biti izostavljeni (npr. točna lokacija fontane unutar gradskih zidina nije stvarno važna), i neke stvari učenici mogu zaključiti na način da ih se pita da opišu sliku fontane. Malo pitanja je vezano za društvo, ali treba istaknuti da je dobra stvar to što povezuju kulturni razvoj Dubrovnika s njegovim gospodarskim razvojem (npr. „Kako je gospodarski razvoj (Dubrovnika) utjecao na razvoj njegove kulture?“).¹⁵² Da bi se to promijenilo, trebalo bi dodati jasan opis društvene

¹⁴⁸Ferraro, 2012:77, 82-83, Caravale, 1997: 305.

¹⁴⁹Detling, Samaržija, 2015: 138-139.

¹⁵⁰Raukar, 1997: 162-163. 458-460.

¹⁵¹Kunčević, 2012: 38.

¹⁵²Birin, Šarlija, 2012: 139.

hijerarhije Dubrovnika. To je nužno kako bi učenici mogli razumjeti kako je društvo funkcioniralo, analizirati ga i usporediti s drugim društvima. Osim toga, neki dubrovački običaji, poput onoga o sklapanju braka bi isto trebali biti dodani kako bi sami mogli doći do zaključka koji običaji su bili važni u Dubrovniku i usporediti ga s onim običajima koji su bili važni u Veneciji. Članci koje je napisala Janeković Romer mogu biti uzeti u obzir jer ona govori o običajima i o tome kako se moglo postati plemićem ili građaninom.¹⁵³

Nažalost, treba reći da u udžbenicima gimnazija nedostaje osnovnih činjenica u vezi društva. Ovi udžbenici uglavnom sadrže nekoliko podataka o društvima Venecije i Dubrovnika i iz toga se uopće ne može razumjeti kako su ona izgledala. Na taj način učenici mogu samo zapamtiti te podatke, bez pravog razumijevanja i analiziranja važnih elemenata tih društava, što na ovoj razini obrazovanja nije zadovoljavajuće. Da bi učenik gimnazije mogao bolje razumjeti političku situaciju i rivalstvo Dubrovnika i Venecije u trgovini, treba prvo razumjeti sličnosti i razlike između tih društava, njihov mentalitet, društvenu hijerarhiju, njihove običaje i kulturu. Naravno, ne treba se uključiti sve što piše u historiografiji, ali trebalo bi istaknuti važne stvari koje pišu u knjigama i člancima koje su napisali Ferraro, Caravele, Janeković Romer i Raukar. Neke stvari poput stila odijevanja Mlečana i građevina mogu uvijek biti prikazane slikama, dok neki festivali poput Venecijanskog karnevala mogu biti prezentirani kao zanimljivost ili izvor. Naravno, jednostavna i složena pitanja trebaju biti postavljena učenicima da bi mogli razumjeti kako je društveni život utjecao na politiku država i obrnuto. Teme vezane za društva Venecije i Dubrovnika jedva su pokrivena u udžbenicima, dok je u historiografiji to jako dobro pokriveno. Tu samo treba izabrati one činjenice koje će učenicima biti korisne i koje će im pomoći da razumiju kako su ta društva u stvarnosti izgledala. Tako će moći razviti svoje kritičko mišljenje analizirajući ih.

Politika i sistem vlasti Venecije i Dubrovnika

Ako uzmemo u obzir starije udžbenike, koji su se upotrebljavali u gimnazijama, možemo vidjeti da u njima ima puno teksta o politici i društvenom sustavu. U *Povijest za 2. razred gimnazije (Školska knjiga)* se može naći raznih detalja koji govore o svim prethodno spomenutim sukobima koje je imala Venecija i koji su spomenuti na početku ove sekcije. U ovome udžbeniku, kao i u

¹⁵³Janeković Romer, 1999: 48-53. Janeković Romer, 2005: 318-321.

ostalim udžbenicima koji se upotrebljavaju u gimnazijama, dobro su opisani ratovi u kojima je sudjelovala Venecija, kao što su sukobi sa knezom Domagojem, Četvrti križarski rat, ratovi sa Genovom, sukobi za kraljem Ludovikom, itd.¹⁵⁴ Raukar i Ferraro su ti koji također spominju te ratove u svojim djelima.¹⁵⁵ Treba istaknuti da ovaj udžbenik čak uključuje neke važne ratove u kojima je Venecija sudjelovala i nemaju veze sa hrvatskom povijesti, što je pozitivna stvar, jer učenicima to daje uvid da se Venecija borila i u ratovima koji nisu imali veze sa kontrolom nad istočnom obalom Jadrana (npr. ratovi Venecije i Genove). Međutim, treba ipak istaknuti da su ratovi koji imaju veze s istočnom obalom Jadrana ipak pokriveni detaljnije od ostalih ratova. Sistem vlasti Venecije je još jedna važna stvar koja se nalazi u ovome udžbeniku.¹⁵⁶ Sve se to može naći i u historiografiji, a glavni izvor za to je Ferraro.¹⁵⁷ Sistem vlasti Venecije je opisan na jako koncizan i precizan način, što učenicima olakšava da shvate kako je Mletačka Republika funkcionirala. Druge teme, poput ratova između Venecije i Ugarskog kralja Ludovika, znaju sadržavati nepotrebne detalje, kao na primjer da su gradovi koji su bili na Ludovikovo strani Split, Trogir, Šibenik i Nin.¹⁵⁸ Osim toga, Ludovik je spomenut kao Ljudevit. Iako se iz konteksta može shvatiti na koga se misli, treba ipak reći da ta verzija imena nije točna jer je u svim ostalim djelima u historiografiji spomenut kao Ludovik.

Što se tiče Dubrovnika, tu se može naći da je Dubrovnik pomagao knezu Domagoju u sukobu s Venecijom, o činjenici koliko mu je bila važna sloboda, o njegovoj diplomaciji itd.¹⁵⁹ Iako se spominje odnos Dubrovnika s ostalim silama kao i činjenica da su njegovi diplomati bili važni, uopće se ne spominje hijerarhija grada Dubrovnika. To je zanimljiva stvar jer kada se uzme u obzir da je fokus ovog tipa udžbenika na temama koje imaju veze sa nacionalnom povijesti, očekivalo bi se da jedan takav udžbenik sadrži bar osnovne podatke o sistemu vlasti Dubrovnika. Zapravo, zanimljiva je činjenica da se u ovom udžbeniku može naći više podataka i elementa u vezi politike i sistema vlasti Venecije nego politike i sistema vlasti Dubrovnika. Štoviše, neki elementi koji su se trebali spomenuti u lekcijama koje imaju veze sa srednjim vijekom, su spomenuti u lekcijama koje imaju veze s ranim novim vijekom. Na primjer, u jednom od tih paragrafa se spominje koncept slobode. Tako učenik može steći krivi dojam da je sloboda za

¹⁵⁴Mirošević, Mijatović, Šanjek, 1997: 55-56, 57-58, 63, 65, 99, 106-108, 148, 152-153, 162-163, 170-171.

¹⁵⁵Raukar, 1997: 42-89. Ferraro, 2012: 32.

¹⁵⁶Isto, 107-108.

¹⁵⁷Ferraro, 2012: 54, 55, 56, 64, 68.

¹⁵⁸Mirošević, Mijatović, Šanjek, 1997: 162-163.

¹⁵⁹Isto, 55, 171, 309, 310.

Dubrovčane počela biti važna tek u 16. stoljeću. Međutim, Kunčević govori o konceptu slobode u 13., 14. i 15. stoljećima i tvrdi da su Dubrovčani slali ambasadore na razne dvorove kako bi zahtijevali svoja prava u vezi trgovine, svojih građana koji su živjeli izvan grada, svoje autonomije i iznosa novca koji bi trebali platiti nekim vladarima (npr. to je bio godišnji danak koji su morali plaćati turskom sultanu). Diplomati republike bi uvijek bio savjetovan da pred stranim vladarima „brani slobodu grada“ i da ističe da je ona Dubrovčanima jako važna. Tek nakon što bi većina zahtjeva bila zadovoljena, mogao je reći da grad priznaje vlast određene sile i to je uvijek bilo samo nominalno.¹⁶⁰ Dakle, to implicira da bi se taj koncept trebao spomenuti ranije u udžbeniku kao i svi ovi detalji koje Kunčević spominje kako bi učenik zaključio da je koncept slobode bio oduvijek važan za Dubrovnik. Što se tiče sistema vlasti Dubrovnika, treba dodati par osnovnih podataka iz Foretićeve knjige i članka Janeković Romer kako bi se mogla usporediti ta dva sistema vlasti i kako bi učenici mogli uočiti razlike. Pitanja koja se nalaze u knjizi su složena i jednostavna te su jako dobro koncipirana jer to i adekvatne karte učenicima pomažu da shvate kakva je bila politička situacija. Naravno, neke karte koje se nalaze u Raukarovoj knjizi bi mogle biti dodane zbog toga što pokazuju mletačke invazije na Dalmaciju kao i karta koju možemo vidjeti u Ferrarinoj knjizi koja pokazuje sve teritorije Mletačke Republike.¹⁶¹ Sve u svemu, treba reći da su neki standardi (revidirane) Bloomove taksonomije zadovoljeni, udžbenik sadrži sasvim dovoljno podataka da učenici shvate kakva je bila vanjska politika Venecije i Dubrovnika i da taj element mogu analizirati i usporediti. Osim toga, karte pokazuju položaje tih dviju republika, što učenicima omogućava da percipiraju gdje su one i zašto su vodile vanjsku politiku na svoje specifične načine. Međutim, ono što nije dobro je činjenica da ovaj udžbenik ima previše teksta i neke bi dijelove trebalo sažeti. S druge strane, ne sadrži neke osnovne činjenice koje se mogu naći i u udžbenicima osnovnih škola, pa se ti podatci i neke karte s preciznijim oznakama trebaju dodati. Neki od detalja, koji tu nisu spomenuti i trebaju se dodati, jesu da je Dubrovnik ipak vodio neke ratove i mitovi o postanku gradova. U povijesnim knjigama, Raukar i Foretić govore o ratovima (npr. opsada Dubrovnika od strane Arapa u 9. stoljeću i borba Dubrovčana za Konavle u 15. stoljeću), dok Kunčević govori o *mitovima o postanku gradova* pa se oni mogu upotrijebiti kao izvori.¹⁶² Mitovi se mogu spomenuti kao zanimljivosti, ali to je upravo ona priča koja će objasniti učenicima zašto je

¹⁶⁰Kunčević, 2010: 27-61.

¹⁶¹Ferraro, 2012: 32, 33, 62, 63, Raukar, 1997, 121-129, 277.

¹⁶²Kunčević, 2010: 44-45. Kunčević.2012: 30. Raukar, 1997: 27, 277. Foretić, 1980: 160-173. 196-200.

aristokracija tih dvaju gradova smatrala da ima pravo upravljati tim gradovima. Na taj način povezat će se društveni aspekt s političkim aspektom, što im pokazuje kako su ljudi tada razmišljali. Kada usporede ta dva mita jedan s drugim, uočit će da su oni dosta slični i tako će doći do zaključka da je Venecija ipak imala utjecaj na kulturu Dubrovnika i način na koji su Dubrovčani formirali hijerarhiju vlasti svoga grada.

U *Povijest 2 (Profil)* nema previše razlika. Spomenuta je većina važnih sukoba u kojima je Venecija sudjelovala, sistem vlasti Venecije, kako je nastala, neki teritoriji koje je posjedovala itd.¹⁶³ Informacije o ratovima Venecije i njezinoj vanjskoj politici su uglavnom prezentirane kao dio nacionalne povijesti i većina toga može biti nađena u Raukarovoj knjizi.¹⁶⁴ To znači da je jedan od fokusa ovoga udžbenika na sukobima koji su se događali na Istočnoj obali Jadrana, dok su sukobi s Genovom i križarski ratovi jedva spomenuti. To je dokaz da je u vremenu kada je ovaj udžbenik nastao, bio veliki fokus na prikazivanju onih događaja koji su imali direktno veze s istočnom obalom Jadrana i na nacionalnu povijest, kao što je to spomenuto u sekciji o planovima, programima i kurikulumu. Zbog pokušaja da se oni prikažu što temeljitije, neki važni događaji i sukobi u kojima je Venecija sudjelovala su jedva spomenuti dok su drugi potpuno izostavljeni. Što se tiče Dubrovnika, istaknuto je da je priznavao vlast raznih sila, ali da je ipak zadržao svoju samostalnost. Spomenuto je da je bio komuna i da su plemići imali vlast u Dubrovniku. Kao i u prethodnom udžbeniku, nije spomenut sistem vlasti i da je Dubrovnik vodio neke ratove.¹⁶⁵ Jedna od razlika koja je zanimljiva je ta da se uopće ne spominju dubrovački diplomati, što je jako važno da bi učenici shvatili kakvu je vanjsku politiku vodio Dubrovnik. To znači da su samo osnovni standardi Bloomove taksonomije zadovoljeni, jer se ovdje može vidjeti da je fokus na tome da učenici samo zapamte određene činjenice dok su podaci koji bi ih potaknuli da kritički razmišljaju i analiziraju cijelu političku situaciju izostavljeni iz ovoga udžbenika. Stoga je nemoguće tražiti od učenika da usporede vanjsku politiku Dubrovnika i Venecije, kao ni njihove sisteme vlasti. Iako je jasno spomenuto da su u Dubrovniku vladali plemići, nije spomenuto da su knez i ostala politička tijela upravljali gradom. Stoga, učenici ne mogu doći do zaključka da su Dubrovnik i Venecija u tom aspektu bili slični i na taj način povezati situaciju u unutarnjoj politici tih dviju republika s vanjskom politikom tih dviju

¹⁶³Medić, Posavec, 1998: 26,42,43,47,51,61,94,98,99,100,103,171.

¹⁶⁴Raukar, 1997: 42-89.

¹⁶⁵Medić, Posavec, 1998: 172, 173.

republika prema drugim državama. Stoga bi trebalo jasno napisati da se sistem vlasti Dubrovnika sastojao od Malog vijeća, Velikog vijeća i Senata. Trebalo bi onda samo napisati koja je bila funkcija svih tih organizacija na način na koji je sistem vlasti Venecije objašnjen u ovome udžbeniku. To može dopustiti učenicima da dođu do zaključka koje su bile sličnosti i razlike između njih. Učenici mogu doći do zaključka da je Venecija utjecala na način na koji su Dubrovčani upravljali gradom. Dobri izvori za to su Ferraro, Foretić, Kunčević i Janeković Romer, jer svi oni govore o prethodno spomenutim sistemima vlasti i o njihovim karakteristikama.¹⁶⁶ Osim toga, da bi učenici shvatili kako je vanjska politika Dubrovnika funkcionirala trebala bi se istaknuti vještina dubrovačkih diplomata kao i želja Dubrovčana da uvijek budu slobodni. Uzimajući to u obzir, učenici mogu procijeniti i razumjeti zašto Venecija nikad nije mogla direktno upravljati Dubrovnikom, kao ni jedna druga sila tog vremena. Kao što je to već spomenuto, Kunčević govori o tome u svojem članku.¹⁶⁷ Što se tiče ostalih nedostataka, trebalo bi bar spomenuti u jednoj rečenici da je Dubrovnik vodio ratove i da je tako dobio neke od svojih teritorija. Treba također spomenuti da u ovom udžbeniku uopće nema karti koje pokazuju Dubrovnik i Veneciju. To je jedan od najvećih nedostataka ovog udžbenika, jer bez karti učenici ne mogu vizualizirati prostor koji su posjedovali Dubrovnik i Venecija, gdje su se oni nalazili, ratni pohodi u kojima su sudjelovali itd. Ishodi ne bi bili zadovoljeni jer je jedna od osnovnih stvari da učenik zna upotrebljavati kartu. Na ovoj razini bi trebao znati objasniti ratne pohode i političku situaciju upotrebljavajući kartu. Stoga bi trebalo tu uključiti karte koje možemo naći u knjigama koje su napisali Ferraro i Raukar. To bi trebale biti one koje imaju veze s teritorijem Dubrovnika i Venecije, Četvrtim križarskim ratom, mletačkim invazijama na Dalmaciju itd. Ako nema karte koja je potrebna, može se naći opis teritorija i prema tome napraviti karta. Na primjer, Raukar je opisao teritorij Dubrovnika.¹⁶⁸ Osim toga, tu se mogu naći jednostavna pitanja (npr. „Kakav je status grada Venecije pod Bizantskom vlašću?“) i složena pitanja (npr. „Zašto je Venecija nastojala ostvariti kontrolu nad istočnom obalom Jadrana?“).¹⁶⁹ Tu bi se mogla dodati još neka složenija pitanja, iako su i ova koja se nalaze u udžbeniku više nego dobra.

¹⁶⁶Ferraro, 2012: 51, 52-55. Foretić, 1980: 52-53. Janeković Romer, 1999: 56-62. Kunčević, 2010: 28.

¹⁶⁷Kunčević, 2010: 27-61.

¹⁶⁸Ferraro, 2012: 32, 33, 62, 63, Raukar, 1997, 121-129, 277.

¹⁶⁹Medić, Posavec, 1998: 26

Treba istaknuti da udžbenik *Povijest 2 (Meridijani)* nema puno nedostataka. Kao i u prethodnim udžbenicima tu su opisani i objašnjeni ratovi kneza Domagoja s Venecijom, obrambeni ratovi Hrvatskog Kraljevstva s Venecijom, Četvrti križarski rat, rat sa Genovom, ratovi Ludovika s Venecijom, ratovi Žigmunda s Venecijom, itd.¹⁷⁰ Osim toga, spomenuto je kako su gradovi nastali, da su u početku bili komune, pa se razvili u republike. Spomenuta je diplomacija Dubrovnika i odnos Dubrovnika s drugim državama.¹⁷¹ Naravno, treba spomenuti da je ovdje još uvijek veći fokus na ratovima koji su se događali na istočnoj obali Jadrana, ali i neki ratovi koje je Venecija vodila na nekim drugim bojištima su također bolje obrađeni (npr. Četvrti Križarski rat). Ono što je još drugačije u odnosu na druge udžbenike je činjenica da se tu mogu naći sistemi vlasti i Dubrovnika i Venecije. Učenici ih mogu usporediti i primijetiti sličnosti i razlike između njih. Osim toga, spomenuta je opsada koju je Dubrovnik morao izdržati u 9. stoljeću kada su ga napali Arapi. To je još jedna pozitivna stvar, jer iako je diplomacija bila važan aspekt politike Dubrovnika, činjenice poput ovih pokazuju učenicima da je i Dubrovnik nekada morao voditi ratove da bi sačuvao svoju slobodu. Karte koje sadrži udžbenik su dobre što se tiče pokazivanja pozicije Dubrovnika i Venecije. Međutim, karte se mogu iskoristiti i za ostale stvari poput objašnjavanja političke situacije. Udžbeniku bi se ipak trebale dodati neke karte koje pokazuju vojne pohode i cijeli teritorij Venecije i Dubrovnika i kako se on mijenjao kroz godine. Jedina karta koja pokazuje neke pohode je ona koja ima veze sa Križarskim ratovima, jer je tu prikazana ruta Četvrtog križarskoga rata.¹⁷² Izvori za to mogu biti svi prethodno spomenuti Ferraro i Raukar. Pitanja koja se nalaze u tom udžbeniku su jednostavna i složena tako da se na taj način razvijaju razine znanja koje su odgovarajuće za ovu dob. To znači da su standardi (revidirane) Bloomeove taksonomije uglavnom zadovoljeni. Pokriveni su skoro svi elementi na dovoljno dobar način da ih učenik može razumjeti, procijeniti i analizirati koje su bile sličnosti i razlike između Dubrovnika i Venecije. Jedino što nije spomenuto su mitovi o postanku. Na ovoj razini bi trebali biti bar spomenuti kao zanimljivosti. Oni bi tu trebali biti uvedeni s ciljem da učenici shvate zašto je određeni sloj društva htio imati pravo da bude na vlasti u Veneciji i Dubrovniku i kako je to moglo utjecati na formiranje društvenih klasa i sistema vlasti. Tako učenici mogu povezati političku i društvenu situaciju u Veneciji i u Dubrovniku. Izvori za to

¹⁷⁰Petrić, Ravančić, 2003:53, 54, 60, 61, 88, 89, 95, 98, 99, 140,148, 149, 150, 157, 158, 159.

¹⁷¹Isto, 151,152,153.

¹⁷²Isto, 89.

mogu biti Ferraro i Kunčević jer oni baš govore kako je taj mit oblikovao Veneciju i Dubrovnik kao aristokratske republike.¹⁷³

Vezano za novije udžbenike, *Povijest 2 (Alfa)*, situacija je drugačija u nekoliko aspekata. Svi sukobi koje je Venecija vodila, Zadarski mir, kako su nastali Dubrovnik i Venecija, odnos Dubrovnika s drugim državama i ostale informacije koje su dane u prethodnim udžbenicima su spomenute i ovdje, ali na jako koncizan način.¹⁷⁴ Iako to jako dobro funkcionira za neke teme kao što su sukobi Domagoja, Ludovika i Žigmunda s Venecijom, za neke druge teme nije dobro izostavljati detalje. Na primjer, neka politička tijela koja su upravljala Venecijom su spomenuta, dok druga nisu. To stvara nepotpunu sliku za učenike i budući da su spomenuti samo Veliko vijeće i Malo vijeće, učenici mogu doći do krivog zaključka da je sistem vlasti Venecije bio potpuno isti kao sistem vlasti Dubrovnika. Tako specifičnosti sistema vlasti Dubrovnika uopće nisu spomenute. Za ovu razinu, treba ipak reći da to nije dovoljno jer da bi učenik gimnazije mogao usporediti sisteme vlasti u Veneciji i Dubrovniku, to treba biti objašnjeno na jasan način, sva politička tijela moraju biti pokrivena kao što su pokrivena u *Povijest 2 (Meridijani)*. Način na koji je pokrivena vlast Venecije u ovom udžbeniku je primjeren za osnovne škole. Kao što je to već spomenuto, ta tema je jako dobro pokrivena u Janeković, Foretić i Ferraro. Međutim, ovdje su istaknute Buna u Zadru 1345. godine i Buna na Hvaru 1510. godine, dok bune u Dalmaciji protiv mletačke vlasti nisu spomenute u prethodnim udžbenicima.¹⁷⁵ Što se tiče historiografije, spominje ih i Raukar.¹⁷⁶ Bilo bi dobro iste uključiti u sadržaj udžbenika jer na taj način učenici mogu shvatiti da hrvatski stanovnici Dalmacije nisu uvijek bili zadovoljni mletačkom vlasti i da je Veneciji to područje bilo toliko važno da su radili sve što je bilo u njihovoj moći da zadrže kontrolu nad tim područjem. Međutim, onda bi u toj sekciji trebalo spomenuti i pobune koje su Dubrovčani vodili protiv Mlečana. Naime, tu treba istaknuti da su Dubrovčani samo nominalno priznavali vlast Mlečana, što je značilo da su oni samo slali svog čovjeka da bude dubrovački knez. Ali, ako Dubrovčani nisu bili zadovoljni, mogli su se pobuniti protiv toga. Čremosnik je jedan od onih koji spominju te detalje.¹⁷⁷ Osim toga, treba spomenuti da ovaj udžbenik sadrži izvore i dok su neki od njih korisni (npr. sklapanje mira između dužda Petra Tradenika i kneza

¹⁷³Kunčević, 2010: 44-45. Kunčević, 2012: 30, Ferraro, 2012: 1-3.

¹⁷⁴Birin, Šarlija, 2012: 23, 44, 45, 49, 50, 56, 63, 77, 79, 80, 82, 86, 87, 119, 122, 123, 127, 128, 135, 157, 208, 211, 212, 213, 214, 215.

¹⁷⁵Isto, 152.

¹⁷⁶Raukar, 1997: 79, 224-225.

¹⁷⁷Čremosnik, 1933: 169-178.

Mislava 839. godine.), drugi su beskorisni (poput onog o Zadarskom miru). Što se tiče prvog izvora, učenici mogu vidjeti kako je sve to izgledalo iz mletačke perspektive i shvatiti koje su bile originalne duždeve namjere. Osim toga mogu doznati točno mjesto gdje je taj mir sklopljen („Čim je došao do mjesta koji se zove Sv. Martin...“) što, prema Bloomovoj taksonomiji, pomaže učenicima da percipiraju duždev put na način da temeljito analiziraju taj izvor. To im naravno pomaže da taj događaj bolje zapamte i razumniju.¹⁷⁸ Drugi izvor ne spominje ništa novo. Naime, već postoji tekst koji govori o Zadarskom miru i karta koja pokazuje koje je sve teritorije Ludovik dobio. To piše u izvoru koji je napisan na jako kompliciran način, što samo dodatno opterećuje učenike („...da su isti dužd i općina mletačka, a mjesto njih i u ime njihovo prije spomenuti poslanici, nunciji, prokurator i sindaci, imajući za niže rečeno puno i slobodno ovlaštenje, pristali na već spomenute isprave, koju smo kod sebe zadržali...“).¹⁷⁹ Prema tome se ne mogu sastaviti nikakva pitanja niti učenici mogu doći do nekih novih zaključaka. Oba izvora se mogu naći u knjizi Nade Klaić *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Karte su sve dobro napravljene jer jasno prikazuju poziciju Venecije i Dubrovnika, njihove teritorije i pohode Mletačke Republike. Jedino što bi se još moglo dodati je karta koja bolje prikazuje Dubrovačku Republiku ili jednostavno napisati koje su regije pripadale Dubrovniku, tako da učenici imaju bolju sliku o tome. Međutim, veličina Dubrovačke Republike se može vidjeti i na drugim kartama. Pitanja koja se nalaze u udžbeniku su jako dobra jer ima jednostavnih (npr. „Što znaš o najstarijoj povijesti Venecije?“) i složenih pitanja (npr. „Protumači odredbe Zadarskog mira?“).¹⁸⁰ Pitanja poput tih daju mogućnost da analiziraju i interpretiraju određeni koncept na razne načine. To je upravo ono što pomaže učenicima da razviju svoj stav i kritičko mišljenje i na taj način dovode svoje vlastito znanje na višu razinu, a ako uspiju doći će do točnih zaključaka. To naravno ovisi o tome jesu li uspjeli shvatiti jednostavnije stvari koje dolaze prije toga. Mitovi o postanku Dubrovnika i Venecije nisu spomenuti ni ovdje.

Udžbenik *Koraci kroz Vrijeme 2 (Školska knjiga)* sadrži iste događaje koje sadrže i ostali udžbenici: svi sukobi koje je Venecija vodila, Zadarski mir, kako su nastali Dubrovnik i Venecija, odnos Dubrovnika s drugim državama itd.¹⁸¹ Ovdje opet postoji razlika između opisa

¹⁷⁸Birin, Šarlija, 2012: 49.

¹⁷⁹Isto, 131, 133.

¹⁸⁰Birin, Šarlija, 2012: 122, 131.

¹⁸¹Detling, Samaržija, 2015: 28, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 71, 82, 83, 99, 107, 120, 122, 123, 125, 127, 128, 131, 134, 137, 138.

sistema vlasti. Naime, dok je sve u vezi Dubrovnika objašnjeno na koncizan i precizan način, sistem vlasti u Veneciji uopće nije spomenut, samo je implicitno spomenuto da su plemići imali vlast („...pravo sudjelovanja u vlasti su imali samo pripadnici bogatih obitelji (patriciji)“).¹⁸² Štoviše, ovakva forma stvara krivu koncepciju da je bilo važno samo biti bogat da bi postali patriciji, dok su još i neki drugi elementi također bili važni za to (npr. podrijetlo obitelji). Isto kao što je rečeno i prije, da bi učenici mogli shvatiti sličnosti i razlike između jednog i drugog sistema, oni trebaju biti jasno istaknuti u udžbeniku. Iako nije jasno spomenuto da je Dubrovnik zapravo uvijek bio slobodan i da je samo nominalno priznavao mletačku vlast, to učenici mogu zaključiti iz konteksta jer je istaknuto da Venecija nikada nije imala potpunu vlast nad Dubrovnikom. Ali, trebalo bi istaknuti da je razlog tome što su Dubrovčani uvijek cijenili svoju slobodu. Sve u svemu, način na koji su napisani svi tekstovi u ovom udžbeniku su primjereni dobi učenika. Međutim, da bi oni mogli zadovoljiti sve standarde revidirane Bloomove taksonomije i dovesti do točnih i kompleksnih zaključaka, trebaju sadržavati sve elemente koji učenicima omogućuju da razumiju i analiziraju određeni koncept. Što se tiče ovog udžbenika, to uglavnom ovisi o određenoj temi. Na primjer, dok sistem vlasti Venecije ne zadovoljava te standarde, Četvrti križarski rat u kojem su Mlečani i križari opljačkali Zadar i Konstantinopol, ima dobar opis i kartu koja prikazuje gdje se vojska kretala.¹⁸³ Na taj način, učenici mogu zapamtiti, razumjeti i analizirati taj događaj. Što se tiče ostalih karti, one su napravljane dosta dobro i stoga mogu zadovoljiti većinu ishoda. (npr. tu se mogu naći karte koje dobro pokazuju položaj i opseg teritorija Venecije i Dubrovnika.)¹⁸⁴ Jedino bi trebalo dodati neke karte koje su vezane za mletačke pohode na Dalmaciju u 14. i 15. stoljeću (npr. one koje možemo naći u Raukarovoj knjizi). Zato se mogu upotrijebiti neke druge karte na način da se učenike pita koje su gradove Mlečani napadali pa će tako zaključiti gdje se kretala njihova vojska i mornarica. Pitanja su sastavljena na način da zadovolje ishode jer se tu mogu naći jednostavna (npr. „Kako je nastala Venecija? Što je pomoglo njezinom političkom usponu?“) i složena pitanja (npr. „Objasni prednosti geografskog položaja Dubrovnika? Povuci vremensku crtu i na njoj označi razdoblja bizantskog, mletačkoga i hrvatsko-ugarskoga suvereniteta nad Dubrovnikom?“).¹⁸⁵ Udžbeniku bi trebalo dodati činjenice da je Dubrovnik nekada vodio i ratove i mitove o postanku

¹⁸²Isto, 28.

¹⁸³Isto, 82, 83.

¹⁸⁴Isto, 37, 121, 128, 137, 141.

¹⁸⁵Isto, 28, 139.

ovih gradova. Ti mitovi se mogu dodati kao izvori ili zanimljivosti budući da nijedan izvor koji se može naći u udžbeniku nije vezan za nikakav događaj ili sisteme vlasti Dubrovnika i Venecije.

Sve u svemu, treba istaknuti da svakom udžbeniku nešto nedostaje. U jednim udžbenicima je to sistem vlasti Venecije, u drugima sistem vlasti Dubrovnika, u nekima uopće nije istaknuto da je Dubrovnik samo nominalno morao priznati vlast drugih država, negdje karte uopće nisu stavljene u udžbenik itd. Osim toga, količina teksta je u nekim udžbenicima previše velika, dok u drugim udžbenicima nije dovoljna da učenici mogu doći do određenih zaključaka. Jedan od osnovnih problema je taj što se većina ratova koji su opisani u ovom udžbeniku u kojima je Venecija sudjelovala su oni koji su se vodili na istočnoj obali Jadrana, što može stvoriti krivi dojam da su Veneciji drugi ratovi bili manje važni. Najbolji udžbenik je vjerojatno *Povijest 2 (Meridijani)* jer tu jako malo stvari treba dodati ili popraviti. Jedina stvar koju treba popraviti u svim udžbenicima jest dodati *mitove o postancima gradova*. Upravo je to ono što može učenicima pomoći da povežu političku situaciju s društvenom situacijom i tako mogu sebi i drugima objasniti zašto su se neke stvari dogodile i zašto postoje neke sličnosti između Dubrovnika i Venecije.

Trgovina i ekonomija Venecije i Dubrovnika

Udžbenik *Povijest za 2. razred gimnazije (Školska knjiga)* sadrži puno informacija o politici i društvenom životu Venecije, ali kada se pogleda trgovina, situacija je drugačija. Istaknuta je važnost trgovine s Istokom, važnost uporišta na istočnoj obali Jadrana, proizvodi kojima su trgovali, njihovo rivalstvo sa Genovom itd.¹⁸⁶ To je napisano koncizno i dovoljno dobro da učenici shvate da je Venecija bila trgovačka sila. Zbog nedostatka detalja, kao na primjer gdje su Mlečani imali trgovačke kolonije, učenicima je teško shvatiti što je značilo biti jedna od najmoćnijih trgovačkih sila na svijetu. Trebalo bi pokazati kakva je bila organizacija njihove flote. Tu bi trebalo istaknuti da se procjenjivao i definirao kapacitet tereta svakog broda, da su brodovi mogli pripadati komuni ili su mogli biti nečije privatno vlasništvo, da je organiziranje morskih putovanja i tzv. *muda* (i.e. konvoji ratnih galija i brodova s teretom) bilo od velike važnosti i da su u tome mogli sudjelovati Senat, Veliko vijeće, admiral itd. Ferraro i Caravale dosta govore o načinu na koji je Venecija trgovala pa njihova djela mogu biti upotrijebljena kao

¹⁸⁶Mirošević, Mijatović, Šanjek, 1997: 40, 99, 106, 107, 115, 163.

izvori.¹⁸⁷ To bi učenicima dalo dobar uvid u moć Venecije na Sredozemnom moru i kakva je razina sigurnosti bila potrebna da Venecija bude uspješna u svojim trgovačkim ekspedicijama. To onda mogu povezati s ratovima koje su vodili u Dalmaciji i tako shvatiti zašto im je kontrola Dalmacije bila potrebna. Stoga bi trebalo napisati jednu rečenicu o tome tko je stajao iza organizacije takvih putovanja. Što se tiče Dubrovnika, ovaj koncept je uglavnom prezentiran kako treba. Jasno je objašnjeno što su sve Dubrovčani proizvodili, s kojim državama su trgovali, gdje su imali svoje trgovačke kolonije, što je razvoj trgovine i pomorstva značio za standard života u gradu itd.¹⁸⁸ Tu se još može naći i karta koja pokazuje smjer trgovačke rute na kopnu i na moru. Iako to pokazuje samo područje jako blizu Dubrovnika, strjelice na karti pokazuju u kojem smjeru su dubrovački trgovci išli. Kada se to kombinira s tekstom koji govori o zemljama s kojima su Dubrovčani trgovali, učenicima je puno lakše doći do zaključaka. Tekst je napisan tako da učenici mogu povezati političku situaciju s trgovinom Dubrovnika. Na primjer, rečeno je da su Dubrovčani plaćali danak Turcima, tako da bi zadržali svoju slobodu i mogli slobodno trgovati. Jedino što se baš ne ističe je rivalstvo Dubrovnika i Venecije. Iako se iz konteksta to može zaključiti, trebalo bi bar spomenuti da Veneciji nije odgovarala činjenica da im je Dubrovnik bio prijateljski vezano za trgovinu i da su onda raznim porezima i zakonima pokušali ograničiti djelovanje dubrovačkih trgovaca. To je jako dobro opisano u Raukarovoj knjizi u kojoj čak govori o konkretnom primjeru da su Dubrovčani morali platiti porez na svoje sukno koje bi sami proizveli ako su ga željeli prodavati u nekim drugim lukama na Jadranu.¹⁸⁹ Pitanja bi mogla biti malo više usmjerena na trgovinu i moglo bi tu biti par jednostavnih i preciznih pitanja jer pitanja koja sadrži udžbenik možda jesu složena, ali tu se ostavlja previše prostora da učenici kažu što god im padne na pamet (npr. „Ukratko opišite razvoj gospodarstva Dubrovnika od 14. do 15. stoljeća“)¹⁹⁰. Iako je dobra metoda da učenici to povežu s političkim i društvenim aspektima, trebalo bi ipak dodati par jednostavnih i preciznih pitanja tako da se otkrije što su zapamtili i idu li njihovi zaključci u pravom smjeru. Slika također nema i tu bi možda trebalo dodati slike brodova Dubrovnika i Venecije tako da ih učenici mogu usporediti. Uz te slike može se nešto napisati o brodogradnji. Za to su dobri izvori Raukar i Ferraro jer sadrže opise brodova.

¹⁸⁷Caravale, 1997: 315-316, 336-337. Ferraro, 2012: 29-35.

¹⁸⁸Mirošević, Mijatović, Šanjek, 1997: 163, 184, 185, 309, 310.

¹⁸⁹Raukar, 1997: 159-160, 437.

¹⁹⁰Mirošević, Mijatović, Šanjek, 1997: 311.

Raukarova knjiga sadrži čak i slike brodova.¹⁹¹ Te slike su važne da bi učenici shvatili da jedna trgovačka sila treba imati velike i moćne brodove za uspješnu trgovinu. Sve u svemu, standardi Bloomove taksonomije su zadovoljeni kada se gledaju Venecija i Dubrovnik kao trgovačke sile, jer je učenicama taj koncept jasno prezentiran u tekstu i kartama, pa im je stoga jednostavno to razumjeti analizirajući ga. Međutim, iako učenici mogu sami procijeniti da su ta dva grada bili rivali uzimajući u obzir podatke koji su im dani u tekstu, jasno spominjanje nekih znakova rivalstva i ostalih podataka koji su vezani za organizaciju puta, mogu učenicama pomoći da bolje zapamte i razumiju koliko je to rivalstvo bilo značajno i kako je utjecalo na načine trgovine Venecije i Dubrovnika.

U *Povijest 2 (Profil)* situacija je slična. Spomenut je položaj Venecije, da su bili posrednici između Istoka i Zapada, da je njihova veza s Bizantom pridonijela razvoju trgovine, da im je bila važna istočna jadranska obala, njihovo rivalstvo sa Genovom itd.¹⁹² Spomenuto je da je Dubrovnik bio posrednik između sredozemnih luka i Balkana. Imao je svoje centre trgovine. Trgovina i pomorstvo su bile najvažnije gospodarske djelatnosti pa je Venecija to pokušala ograničiti.¹⁹³ Jedini detalj koji je spomenut u udžbeniku je ugovor između Dubrovnika i bosanskog bana Kulina 1240.¹⁹⁴ Ta se činjenica može naći i u Raukarovoj knjizi.¹⁹⁵ Opisani su dobri odnosi s vladarom Bosne, što im je omogućilo razvoj trgovine, a što može dovesti učenike do zaključka koliko su Dubrovački trgovci bili cijenjeni u susjednim zemljama. Međutim, iako je učenicama koncept trgovine dobro prezentiran zbog činjenice da je u udžbeniku jasno istaknuto da su i Dubrovnik i Venecija imali razvijenu trgovinu i da su bili rivali, tu ipak nedostaju još neki važni elementi da bi standardi Bloomove taksonomije bili zadovoljeni na ovoj razini obrazovanja. Ovdje se ne spominje kojim rutama je morala ići mornarica Venecije i što su sve kupovali i prodavali. Naravno, nije cilj da učenici zapamte svaki detalj, ali cilj je ipak to da učenicama ostane u dugoročnom pamćenju da je Venecija bila velika trgovačka sila. Te informacije bi olakšale učenicama da zapamte tu ideju, što bi im također olakšalo objašnjavanje i percepciju rivalstva Venecije i Dubrovnika. Osim toga bi trebalo spomenuti čime su Dubrovčani trgovali, malo bolje objasniti zašto je Venecija htjela ograničiti razvoj Dubrovnika i kako je to

¹⁹¹Ferraro, 2012: 36. Raukar, 1997: 239.

¹⁹²Medić, Posavec, 1998: 25, 26, 62, 71.

¹⁹³Isto, 172, 173.

¹⁹⁴Isto, 106, 107.

¹⁹⁵Raukar, 1997: 165.

radila. Te stvari se uvijek mogu naći u Raukarovoj knjizi. Osim toga, karte koje sadrže knjige Raukara i Ferraro bi trebale biti upotrijebljene kako bi učenici imali uvid gdje su dubrovački i mletački trgovci sve morali ići.¹⁹⁶ Ovaj udžbenik ne sadrži niti jednu kartu. Od slika se može naći replika trgovačkog broda, ali bi trebalo dodati i sliku replike mletačkog broda da bi to imalo smisla i da bi se one mogle usporediti. Osim toga, ovaj udžbenik ne sadrži ništa o Marku Polu, što je isto važno spomenuti u bar jednoj rečenici i pokazati njegovu rutu. Njegov put u Kinu pokazuje koliko daleko su trgovci Venecije bili spremni ići za prosperitet Mletačke Republike. Pitanja bi trebala biti malo više složena. Iako su jednostavna pitanja koja se mogu naći u ovom udžbeniku dobra (npr. „Tko je nastojao ograničiti razvoj pomorstva Dubrovnika?“)¹⁹⁷, trebalo bi pitati učenike neka složenija pitanja kako bi se pokazalo koliko znaju. Na primjer, moglo bi ih se pitati da pomoću karte objasne važnosti položaja tih dviju republika i da objasne zašto su bili rivali primjenjujući svoje znanje i analizirajući kartu.

Udžbenik *Povijest 2 (Meridijani)* također sadrži činjenice da su Venecija i Genova bili važni lučki gradovi, da su bili rivali, da je Venecija bila posrednik između Istoka i Zapada, da je zbog trgovine Veneciji bila važna kontrola nad istočnom obalom Jadrana, da su trgovali raznim začinima i robom, da je htjela ograničiti razvoj trgovine Dubrovnika, da je Dubrovnik trgovao sa svojim zaleđem i talijanskim gradovima, da su Dubrovčani imali svoje trgovačke kolonije itd.¹⁹⁸ Sve to je prezentirano na sličan način kako je to prezentirano u Raukarovim knjigama, Foretićevoj knjizi i Ferrarinoj knjizi.¹⁹⁹ Jedine nove informacije koje nisu spomenute u prethodnim udžbenicima su da se status dubrovačkog plemstva bazirao na trgovini i da su Dubrovčani postali glavni organizatori iskorištavanja rudnih bogatstava na Balkanu.²⁰⁰ Iako prethodna činjenica ima veze s društvenim statusom, tu učenici mogu povezati politiku s trgovinom i vidjeti koliko je trgovina bila važna vezano za društvene hijerarhije grada. Što se tiče druge činjenice, ona se može naći u Raukarovoj knjizi.²⁰¹ Naime, prezentiranje ove činjenice je idealna prilika da se učenicima jasno istakne aspekt rivalstva Dubrovnika i Venecije. U tom dijelu Raukar govori zbog čega je Dubrovnik bio napredniji od ostalih gradova u Dalmaciji,

¹⁹⁶Raukar, 1997: 124-125. Ferraro, 2012: 33-34, 36-37.

¹⁹⁷Medić, Posavec, 1998: 173.

¹⁹⁸Petrić, Ravančić, 2003: 82, 83, 90, 98, 99, 151, 152, 153, 170.

¹⁹⁹Foretić, 1980: 114-116, 118-120., Ferraro, 2012: 29-33. Raukar, 1997: 159-160.436-437., Raukar, 2006: 70, 84-85.

²⁰⁰Petrić, Ravančić, 2003: 152.

²⁰¹Raukar, 1997: 436-437.

zašto ga je Venecija vidjela kao rivala i što su napravili da to spriječe. Iako se u istoj rečenici govori da su mletačke ambicije da kontroliraju trgovačke rute istočne obale Jadrana bile određeni uvjet u vezi trgovine Dubrovnika, trebalo bi bar navesti jedan primjer koji spominje Raukar da učenicima bude jasno što je Venecija radila da ograniči trgovinu Dubrovnika. Što se tiče ostalih elemenata, trebalo bi dodati slike brodova Venecije i Dubrovnika, rute kojima je plovila Mletačka flota, Marko Polova putovanja, što su Mlečani radili da spriječe Dubrovačku trgovinu, proizvode koje je Dubrovnik proizvodio i trgovao itd. Osim toga, bilo bi dobro dodati one karte koje pokazuju smjer kretanja trgovaca Venecije i Dubrovnika. Sve karte koje udžbenik sadrži dobro pokazuju položaj Venecije i Dubrovnika, ali bi trebao sadržavati i karte koje sadrže neke oznake vezane za trgovinu jer će to tako učenicima ostati u dugoročnom pamćenju. Pitanja koja sadrži udžbenik su jednostavna (npr. „Što je bio razlog gospodarskog bogatstva Mletaka?“) i složena (npr. „Na koji način i gdje su Dubrovčani razvijali svoje trgovačke poslove?“)²⁰². Jedino bi možda trebalo dodati nekoliko složenijih pitanja koja će potaknuti učenike da analiziraju karte i primjene svoje znanje o načinima trgovine Venecije i Dubrovnika. Sve u svemu, iako udžbenik ima svojih nedostataka, može se reći da zadovoljava standarde Bloomove taksonomije ako se pogleda tekst udžbenika, jer sadrži dovoljno podataka koji omogućuju učenicima da zapamte, razumiju i analiziraju koncept trgovine. Naravno, da bi im sve to ostalo u dugoročnom pamćenju, neke od prethodno spomenutih činjenica i elemenata bi trebali biti dodani.

Povijest 2 (Alfa) također sadrži skoro sve prethodno spomenute stvari. Venecija je bila glavni posrednik između Istoka i Zapada i važna joj je bila jadranska obala zbog trgovine. Imala je rivalstvo sa Genovom i pokušala je ograničiti razvoj Dubrovnika. Dubrovnik je nakon Zadarskog mira mogao lakše trgovati, a imali su puno trgovačkih kolonija na Balkanu i u Europi. Dobili su trgovačke povlastice jer su Turcima plaćali danak.²⁰³ Međutim, tu ima nekih stvari koje nisu spomenute u prethodnim udžbenicima. Na primjer, istaknuto je da je Venecija bila oslobođena plaćanja trgovačkih poreza jer su pomogli Bizantu u ratu protiv Normana. To je važno zbog toga što je to olakšalo Veneciji da trguje s drugim državama i Bizantom. To može učenicima pomoći da dođu do zaključka da se netko može puno lakše obogatiti i postati financijski moćan ako ne mora davati novac za porez. Rivalstvo između Genove i Venecije je puno bolje opisano pa tako učenicima može biti jasnije što je sve Venecija morala raditi da održi kontrolu nad trgovinom na

²⁰²Petrić, Ravančić, 2003: 99, 153.

²⁰³Birin, Šarlija, 2012: 63, 79, 80, 157, 199, 213, 214, 215, 216.

Sredozemnom moru. Osim toga, učenici mogu tako razumjeti da gradovi na istočnoj obali Jadrana nisu bili jedini koji su mogli predstavljati prijatnu Veneciji u vezi trgovine, pa tako razvijaju svoje kritičko mišljenje i multiperspektivnost. Vezano za Dalmaciju je još spomenuto da dok su je Mlečani kontrolirali, iskorištavali su proizvode koje je ona imala, ali nisu ulagali previše napora u njezin razvoj. To je još jedno od objašnjenja zašto su Mlečani uspješno razvijali svoj grad i trgovinu. Spomenuto je gdje su Dubrovčani imali trgovačke kolonije i što je pridonijelo razvoju njihove trgovine i da su sol, sukno i staklo bili jako važni proizvodi koje su oni proizvodili i prodavali. Dakle, treba istaknuti da su standardi zadovoljeni kada govorimo o tome kako je koncept trgovine prezentiran u tekstovima ovog udžbenika, jer se uzima u obzir svaka moguća perspektiva, pa učenici mogu zapamtiti, razumjeti i analizirati sve što se tu nalazi. Međutim, tu isto ima nedostataka u vezi ostalih elemenata. Na primjer, fokus bi se trebao puno više staviti na rivalstvo Venecije i Dubrovnika. Osim toga, karte bi trebale sadržavati neke oznake koje pokazuju trgovačke rute i trebalo bi opisati kako su Mlečani organizirali trgovačko putovanje. Trebala bi biti dodana slika nekog mletačkog broda tako da ga se može usporediti s dubrovačkom *karakom* itd. Pitanja su uglavnom složena (npr. „Opiši trgovački uspon Venecije: Analiziraj odnos između Venecije i Genove. Kakav je bio odnos Mlečana prema Dubrovčanima?“).²⁰⁴ Trebalo bi možda dodati par jednostavnih pitanja da bi učenici lakše mogli doći do nekih zaključaka, ali u svakom slučaju ova pitanja su jako dobro sastavljena jer učenike tjeraju na razmišljanje i tako će im najvažnije informacije i koncepti ostati u dugoročnom pamćenju. Naravno, da bi mogli bolje odgovoriti na neka od tih pitanja, trebalo bi malo bolje objasniti neke teme koje su vezane za trgovinu (npr. odnos Dubrovnika i Venecije).

Udžbenik *Koraci kroz Vrijeme 2 (Školska knjiga)* može biti smatran za još jedan od udžbenika koji zadovoljava standarde revidirane Bloomove taksonomije zbog podataka koje sadrži i zbog načina na koji su oni prezentirani. Naime, tu se može doznati da je Venecija dobila povlastice nakon što je Bizantu pomogla u borbi protiv Normana, da su imali jako dobro razvijenu trgovinu s Istokom, da su bili rivali sa Genovom, da je Marko Polo putovao u Kinu, da su trgovali raznim draguljima, začinima, tkaninama itd.²⁰⁵ Spomenuto je da je Dubrovnik trgovala sa svojim zaleđem i ostalim zemljama na istoku i zapadu, da su osnivali trgovačke kolonije, da su stoku i razne rude prodavali u mnogim lukama Sredozemnog mora, da su bili posrednici između mnogih

²⁰⁴Birin, Šarlija, 2012: 122, 216.

²⁰⁵Detling, Samaržija, 2015: 28, 87, 88, 95, 107.

gradova i da su se zato obogatili itd.²⁰⁶ Spomenut je ugovor Dubrovnik s banom Kulinom o trgovini i jako je koncizno opisan kao izvor („U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Ja, ban bosanski Kulin, prisežem...svim građanima dubrovačkim da ću vam biti pravi prijatelj od sada i do vijeka...da ću sve Dubrovčane koji hode po mojoj državi trgujući, gdje tko prebija i kuda prolazi s pravom vjerom i pravim srcem držati bez svake štete...“).²⁰⁷ Način na koji je tekst izvora pisan jest malo arhaičan za šesnaestogodišnje učenike gimnazije, ali je dovoljno razumljiv. Štoviše, na kraju teksta učenici su pitani mogu li objasniti što je ban Kulin obećao Dubrovčanima, pa ih to potiče da analiziraju tekst i sami procjene što je Dubrovčanima obećano. Važnost ovoga teksta je da učenici mogu doći do zaključka što su sve Dubrovčani radili da postanu trgovačka sila i mogu vidjeti kako su drugi vladari percipirali dubrovačke trgovce. Što se tiče trgovačkih ruta, one nisu jasno definirane, ali postoji karta u udžbeniku koja pokazuje trgovačke rute Venecije kao i trgovačke rute Genove. To učenicima može olakšati shvaćanje zašto su Venecija i Genova bili rivali. Međutim, nema karte koja pokazuje rute kojima su išli dubrovački trgovci. Stoga bi trebalo dodati jednu kartu koja pokazuje rute dubrovačkih trgovaca ili jednostavno samo dodati rute kojima su išli na već postojeću kartu. Karta koja se nalazi u Raukarovoj knjizi bi se mogla dodati u knjigu ili bi se prema Foretićevu opisu trgovine mogla napraviti jedna dobra karta.²⁰⁸ Ima jednostavnih (npr. „Što je bila najvažnija gospodarska grana Venecije?“) i složenih pitanja (npr. „Opišite razvoj gospodarstva Dubrovnik?“)²⁰⁹, ali ih nema puno pa bi trebalo dodati malo više složenih pitanja kao na primjer ona koja se nalaze u *Povijest 2 (Alfa)*. Osim toga, trebalo bi malo eksplicitnije istaknuti rivalstvo Venecije i Dubrovnik. Budući da je dosta napisano o rivalstvu Genove i Venecije, učenici vjerojatno neće misliti da je i Dubrovnik bio važan kada se govori o rivalstvu. Stoga bi trebalo spomenuti neka ograničenja kojima je Venecija pokušala ograničiti trgovinu Dubrovnik jer će im na taj način to ostati u dugoročnom pamćenju.

Sve u svemu, koncept trgovine je većinom dobro pokriven iako je plan i program prema kojem su teme za ove udžbenike određene napisan tako da detaljno pokriva uglavnom političku povijest i najvažnije događaje. Sve informacije koje se mogu naći u udžbenicima, mogu se naći u historiografiji i treba istaknuti da su one uglavnom prezentirane na način da učenici mogu

²⁰⁶Isto, 133, 135, 137, 138.

²⁰⁷Isto, 133.

²⁰⁸Foretić, 1980: 114-116. 118-120. Raukar, 1997: 125.

²⁰⁹Detling, Samaržija, 2015: 139.

razumjeti skoro cijelu sliku o tome kako taj koncept izgleda i daje im mogućnost da ga sami procjene i analiziraju što poboljšava njihovo kritičko mišljenje. Udžbenici kao *Povijest 2 (Meridijani)* i *Koraci kroz Vrijeme 2 (Školska knjiga)* su malo bolji od ostalih u tome, jer osim što njihovi tekstovi dobro prezentiraju cijeli koncept, ostali elementi su također dobro upotrjebljeni da bi taj prikaz bio kvalitetan. U ostalim udžbenicima neki važni podatci i elementi znaju biti izostavljeni pa učenici nemaju dobru sliku o tome kako je izgledala trgovina Venecije i Dubrovnika. Osim toga, neki udžbenici kao *Povijest 2 (Profil)* uopće ne sadrže karte. To je jako loše jer se učenici na ovoj razini trebaju koristiti kartama da bi bolje znali objasniti neke fenomene koji su utjecali na trgovinu Dubrovnika i Venecije. Što se tiče njihovog rivalstva, u nekim udžbenicima je to samo kratko spomenuto, dok u drugima ima malo više detalja i to je dovoljno da učenici dobiju ideju da je to postojalo. Da bi im to ostalo u dugoročnom pamćenju, treba istaknuti neke akcije koje su Mlečani poduzimali da ograniče razvoj trgovine Dubrovnika. Kada učenici usporede njihove položaje na karti, mogu doći do logičnog zaključka zašto je to rivalstvo moralo postojati. S druge strane, u nekim udžbenicima to uopće nije spomenuto pa onda učenici ni ne mogu doći do nikakvih zaključaka.

Zaključak

Sve u svemu, treba reći da skoro niti jedan udžbenik koji se upotrebljava u srednjim ili osnovnim školama ne pokriva sve teme u cijelosti. Razlog tome je što važni dokumenti (tj. silabusi i kurikulumi) koji određuju koje teme i koncepti mogu biti dio udžbenika, imaju najveći fokus na događajima i političkoj povijesti. Osim toga, oni događaji koji imaju veze s istočnom obalom Jadrana i nacionalnom povijesti uglavnom su bolje i detaljnije opisani od onih događaja koji imaju veze sa svjetskom povijesti. Čak i kada se uzme u obzir količina podataka, neki su napisani tako da sadrže dosta detalja (npr. *Povijest 6 (Školska knjiga)*), dok su neki od njih napisani da sadrže samo najvažnije informacije koje pokušavaju prenijeti na drugačije i originalne načine. (npr. *Povijest 6 (Alka Script)*). To pokazuje da su promjene koje se nalaze u planu i programu osnovnih škola koji je napisan 2006. i tzv. *Škole za život* plana je postupno rezultiralo time da se različite metode upotrebljavaju za prikazivanje određenih koncepata povijesti i da nije samo fokus na tzv. činjeničnom znanju. Iako oba tipa udžbenika imaju svojih prednosti, treba istaknuti da ti tipovi udžbenika ipak nisu savršeni jer jedan opterećuje učenika s previše podataka, dok im drugi daje premalo podataka u vezi nekih od spomenutih tema pa onda

učenici ne mogu doći do određenih zaključaka. Osim toga, bez obzira na načine prikazivanja povijesti, treba istaknuti da je i u novim udžbenicima i dalje veliki fokus na političku povijest i na događaje, pa je jedan od glavnih problema udžbenika što ili ne prikazuju koncept društva na pravi način ili ga uopće ne prikazuju. To učenike, nažalost, ostavlja s jako lošim percepcijom i stoga je nemoguće očekivati od njih da uoče neke razlike ako one nisu uopće spomenute. To znači da, iako je usporedba nekih koncepata donekle moguća, nije moguće usporediti sve teme koje su opisane u ovim udžbenicima jer sadrže dovoljno podataka u vezi Venecije, dok ne sadrže dovoljno podataka vezano za Dubrovnik i obrnuto. Na primjer u *Povijest 2 (Meridijani)* je moguća usporedba sistema vlasti Dubrovnika i Venecije jer su oba sistema spomenuta i sadrže dovoljno podatka o svakom zakonodavnom tijelu, pa tako učenici mogu uočiti sličnosti i razlike između njih i tako razumjeti kako su funkcionirali i usporediti ih. Tako razvijaju svoje kritičko mišljenje, gledaju na određeni koncept iz više perspektiva i mogu zaključiti koliko su oni slični i različiti i da li je jedan grad možda preuzeo neke elemente političkog sustava od drugoga grada. (tj. u ovom slučaju Dubrovnik je preuzeo neke elemente od Venecije.) Na taj način, može se reći da su standardi revidirane Bloomove taksonomije u ovom slučaju zadovoljeni, jer se od učenika ne očekuje samo da zapamte te podatke, nego da ih razumiju, procjene i analiziraju i tako razviju kritičko mišljenje. S druge strane, u *Povijest 2 (Alfa)* je spomenut samo dio sistema vlasti Venecije, dok sistem vlasti Dubrovnika nije uopće spomenut i to čini bilo kakvu usporedbu nemogućom. Na taj način učenici ne mogu razviti ni kritičko mišljenje, jer je fokus samo na tzv. činjeničnom znanju, dok je tzv. konceptualno i meta-kognitivno znanje zanemareno, što prema standardima Bloomove taksonomije nije dovoljno za ovu razinu obrazovanja. Neki od udžbenika su također manjkavi u nekim drugim osnovnim elementima. Na primjer, *Povijest 2 (Profil)* je jedan od udžbenika koji uopće nema karti, što čini realizaciju nekih osnovnih ishoda i metodu multiperspektivnosti nemogućima. Naime, karte su ono što može pomoći učenicima da lakše vizualiziraju i zapamte najvažnije elemente i karakteristike u vezi politike i trgovine tih dvaju gradova, da ih usporede i da im te ideje i koncepti ostanu u dugoročnom pamćenju. Glavni problem je taj što se plan i program koji se koristi još od 1994. nije previše mijenjao i treba istaknuti da je njegov fokus na činjeničnom znanju. Iako to nije slučaj u svim udžbenicima gimnazija, autori ovog udžbenika su se fokusirali na to da sve objasne u tekstovima udžbenika, pa su tako zanemarili karte i neke druge elemente. Nadalje, ono što uopće nije spomenuto u udžbenicima za gimnazije su tzv. *mitovi o postanku gradova*. Bilo bi važno da se to doda jer,

iako to nije povijesna činjenica, jasno objašnjenje tih mitova i par adekvatnih pitanja mogu učenicima pomoći da bolje uoče sličnosti i razlike između Venecije i Dubrovnika, da shvate da je to utjecalo na društvenu i političku hijerarhiju tih dvaju republika i da je to na kraju utjecalo na njihovu vanjsku politiku. Vezano za pitanja koja se nalaze u ovim udžbenicima, većina njih su prilagođena određenoj dobi učenika pa su ti specifični ciljevi i ishodi kojima se pokušava realizirati bilo koja dimenzija znanja Bloomove taksonomije uglavnom ispunjeni. Međutim, kao što je to već spomenuto u određenim udžbenicima nedostaju važni podaci u vezi određenih koncepata, pa zbog toga nedostaju i adekvatna pitanja. Tu postoje i slučajevi poput *Povijest 2 (Alfa)* udžbenika u kojima nema nekih jednostavnih pitanja iako ih je moguće formirati kada se pogleda sadržaj udžbenika, ali nedostatak pitanja uglavnom ima veze sa nedostatkom određenog sadržaja ili elementa. Osim toga, mora se istaknuti da je rivalstvo Venecije i Dubrovnika u većini udžbenika ipak spomenuto, ali nije adekvatno objašnjeno. Naime, to je obično spomenuto u jednoj rečenici na način da se tome ne daje velika važnost. Iako je to možda primjereno za učenike koje pohađaju osnovnu školu, to apsolutno nije prihvatljivo za učenike koji pohađaju gimnaziju. Dobar prikaz i objašnjenje tog rivalstva je jako važno, jer na taj način učenici mogu bolje razumjeti koliko je stanovnicima Venecije i Dubrovnika bila važna trgovina i to im može pomoći bolje razumjeti zašto su vodili vanjsku politiku na svoje specifične načine. Trebalo bi dodati nekoliko činjenica iz historiografije jer je tu dokumentirano zašto je Veneciji smetao Dubrovnik, te kako su pokušali spriječiti njegov razvoj. Također, u udžbenicima se nalaze podaci koji ne služe nikakvoj svrsi, stoga bi te dijelove trebalo zamijeniti važnim informacijama poput ove. Naravno, neke netočne prikaze kao ona slika koja pokazuje Mlečane kako sijeku drvo na obalama Dalmacije u *Povijest 6 (Školska knjiga)*, treba ukloniti, jer se takvi podaci nigdje u historiografiji ne spominju i stvaraju krivi prikaz povijesti.

Na kraju, treba reći da, iako su ovi udžbenici manjkavi, većina podataka koje sadrže je više-manje točna i prati sve što je spomenuto u historiografiji. Njihov najveći nedostatak je to što se najviše fokusiraju na koncept politike i događaje dok druge koncepte zanemaruju. Na taj način su standardi Bloomove taksonomije uglavnom realizirani u vezi toga koncepta, dok uopće nisu realizirani što se tiče nekoga drugog koncepta (npr. koncept društva). Još jedan problem je to što u nekim slučajevima sadrže nepotrebne podatke, dok u drugima ne sadrže one koji su važni. Kako god bilo, treba istaknuti da, iako nije sve objašnjeno savršeno, usporedba između Dubrovnika i Venecije je donekle moguća, ali da to ovisi isključivo o tome što određeni

udžbenik sadrži o određenom konceptu. Tako u nekim slučajevima učenici mogu uočiti sličnosti i razlike između njih, kao i činjenicu da je između njih postojalo rivalstvo, dok u drugim slučajevima to ne mogu. To znači da njihova percepcija srednjovjekovnog Dubrovnika i Venecije ovisi o tome kako je određeni koncept prikazan u svakom pojedinom udžbeniku ili je li uopće prikazan. To uglavnom ovisi o tome kada je neki udžbenik napisan, jer je sadržaj udžbenika također ovisio u njihovim autorima i vremenu kada su nastali. Pa, dok su neki udžbenici puni teksta (npr. *Povijest 2 (Profil)*) neki drugi udžbenici sadrže ostale elemente koji na taj način pokušavaju objasniti povijest nekog grada ili države što bolje, (npr. *Povijest 2 (Meridijani)*) jer je fokus nekih udžbenika na činjeničnome znanju, dok je fokus drugih udžbenika na ostalim razinama znanja (tj. konceptualno znanje, proceduralno znanje meta-kognitivno znanje). Prema tome, svaki udžbenik zadovoljava neke od standarda, ali zadovoljava li sve ili više standarda ovisi o tome što je napisano o određenom konceptu i kako je on prikazan. Tako učenici mogu imati odlično znanje o jednome konceptu, dok o nekom drugom konceptu ne. Kako god to bilo, da bi učenici mogli uočiti razlike između Dubrovnika i Venecija, njihovi udžbenici bi trebali sadržavati sve prethodno spomenute koncepte i elemente i način na koji su oni prikazani treba biti prilagođen njihovoj dobi. To se može postići na način da se dobro kombiniraju različiti elementi koje neki udžbenik može sadržati i da se na taj način to prilagodi dobi učenika. Na primjer, udžbenici osnovnih škola bi mogli imati kratak opis nekoga događaja dok bi neki detalji mogli biti pokazani ilustracijama. Udžbenici gimnazija bi mogli imati detaljnije opise događaja, ali opet ne bi trebali imati previše nepotrebnih detalja koji ne potiče učenike da razvijaju kritičko mišljenje i da ispune određene ishode. Neke činjenice koje se tiču koncepta društva mogu biti prikazane ilustracijama u oba tipa udžbenika, kao na primjer kako su se određeni članovi određene društvene klase odijevali. Također, razne vrste karti bi trebale biti prisutne u obje vrste udžbenika jer je to nužno da bi važni aspekti trgovine i politike ostali u dugoročnom pamćenju učenika i da bi oni mogli sami doći do određenih zaključaka. Osim toga, udžbenici bi trebali sadržavati više podataka koji pokazuju da je između Venecije i Dubrovnika postojalo rivalstvo u vezi trgovine. Također, trebalo bi ih omogućiti da dođu do tog zaključka tako da koriste ostale elemente koji bi se trebali nalaziti u udžbenicima (npr. karte). Naravno, ovo su samo neka od mogućih rješenja, koja su određeni pokušaj da se kvaliteta sadržaja udžbenika poboljša i da se Dubrovnik i Venecija prikažu učenicima na donekle realan način. Stoga, oni mogu pomoći da se dođe do nekih boljih rješenja nekim istraživanjem u budućnosti.

Bibliografija

Izvori:

Udžbenici:

Brdal, Željko, Margita Madunić. *Tragom Prošlosti 6*. Zagreb: Školska knjiga, 2015.

Birin, Ante, Tomislav Šarlija. *Povijest 2*. Zagreb: Alfa, 2012.

Detling, Denis, Željko Samaržija. *Koraci Kroz Vrijeme 2*. Zagreb: Školska knjiga, 2015.

Gračanin, Hrvoje, Hrvoje Petrić, Gordan Ravančić. *Povijest 6*. Samobor: Meridijani, 2007.

Jugo-Superina, Danijela, Nera Kovačić Malbaša. *Moja Povijest 6*. Zagreb: Alka Script, 2020.

Makek, Ivo. *Povijest 6*. Zagreb: Školska Knjiga, 1992.

Medić, Tatjana, Vladimir Posavec. *Povijest 2*. Zagreb: Profil, 1998.

Mirošević, Franko, Anđelko Mijatović, Franjo Šanjek. *Povijest za 2.razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Petrić, Hrvoje, Gordan Ravančić. *Povijest 2*. Samobor: Meridijani, 2003.

Planovi, programi i kurikulumi:

Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta povijest, 2017.

[<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/PredmetniKurikulumi//Povijest,%20prosinac%202017..pdf>] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

Nastavni programi za gimnazije, 1994. [http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/nastavni-program.pdf] (pristup ostvaren 25. rujna 2021.).

Nastavni programi za gimnazije, 1994. [http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/povijest.pdf] (pristup ostvaren 25. rujna 2021.).

Nastavni plan za osnovne škole, 2006. [https://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf,] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

Nastavni plan i program za osnovne škole u Republici Hrvatskoj (izmjene i dopune), 1991. Zavod za Školstvo Ministarstva prosvjete i obrazovanja Republike Hrvatske. Zagreb: Tisak „Iskra Vinkovci.“

Odluka o Donošenju Kurikuluma za Nastavni predmet Povijest za Osnovne Škole i Gimnazije u Republici Hrvatskoj [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

Škola za život [https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu, Narodne novine, No. 36. 2006. [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_03_36_906.html.] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu, Narodne novine, no. 117. 2001. [https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_12_117_1958.html.] (pristup ostvaren 25. lipnja 2021.).

Literatura:

Caravale, Mario. *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima*. Treccani: Rim. 1997.

Čremošnik, Gregor. „Odnos Dubrovnika prema Mlecima do g. 1358.“ *Narodna Starina*.12,32, (1933): 169-178.

Ferraro, Joanne. *Venice-History of the Floating City*. Cambridge University Press, Cambridge: 2012.

Foretić, Vinko. *Povijest Dubrovnika do 1808: Prvi dio*. Delo: Ljubljana 1980.

Forehand, Mary. „Bloom's Taxonomy“ (2017). [http://epltt.coe.uga.edu/index.php?title=Bloom%27s_Taxonomy.] (pristup ostvaren 25. srpanj 2021.)

Janeković Romer, Zdenka. „Mit o gradu, mit o vlasteli.“ *Okvir slobode : dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zagreb-Dubrovnik: Academia Scientiarum Et Artium Croatica, (1999): 13-41.

Janeković Romer, Zdenka. „Korijen i uspon Dubrovačke vlastele i republike.“ *Okvir slobode : dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Zagreb-Dubrovnik: Academia Scientiarum Et Artium Croatica. (1999): 41-90.

Janeković Romer, Zdenka. „Građani, stanovnici, podanici, stranci, inovjerci u srednjovjekovnom Dubrovniku“, *Raukarov Zbornik*, Zagreb: FF press. (2005): 317-339.

Janeković Romer, Zdenka. „Pučka krv i plemstvo duha.“ *Zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Zagreb: Disput. (2006): 43-58.

Koren, Snježana. 2009. What Kind of History Education Do We Have After Eighteen Years of Democracy in Croatia? U *Transition and the Politics of History Education in Southeastern Europe*, ur. Augusta Dimou, 91-141. Gottingen: V&R unipress.

Kunčević, Lovro. *On Ragusan Libertas in the Late Middle Ages. Dubrovnik Annals*: Dubrovnik. 2010.

Kunčević, Lovro. *The Myth of Ragusa: Discourses on Civic Identity in an Adriatic City-State*, Central European University: Budapest. 2012.

Najbar-Agičić Magalena (2001). „Novi hrvatski Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu“ [http://www.ffzg.unizg.hr/seetn/states/croatia/zakon_o_udzbenicima_komentar.htm.] (pristup ostvaren 25.srpnja 2021.)

Nazor, Vladimir. *Medvjed Brundo*, Školska knjiga: Zagreb. 1966.

Raukar, Tomislav. *Hrvatsko Srednjovjekovlje: Prostor, Ljudi, Ideje*. Školska Knjiga: Zagreb. 1997.

Raukar, Tomislav. *Studije o Dalmaciji u Srednjem Vijeku*: Književni krug: Split. 2007.

Stradling, Robert, 2003. *Nastava europske povijesti 20. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa.

Vrbetić, Marija. 1969. *Nastava povijesti u teoriji i praksi*. Školska knjiga: Zagreb.